

Dědičnost slezských knížectví v ženské linii ve středověku a raném novověku

Marek Starý

*Univerzita Karlova, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: starym@prf.cuni.cz*

Heritability of Silesian Principalities in the Female Line in the Middle Ages and Early Modern Period

Abstract:

In the 14th century, Silesia became one of the lands of the Bohemian Crown. In reality, however, it was a collection of small duchies whose rulers recognised the sovereignty of the Bohemian kings. In the event of the extinction of the ruling family, its land was forfeited to the king and the fiefdom became an immediate duchy. This study aims to address the question of the extent to which Silesian dukedoms were hereditary in the female line. To this end, individual specific cases in which this question was solved in the 14th–17th centuries are collected and these are then comprehensively evaluated.

Keywords: heritability; feudal law; escheat; early modern period; Silesia; Middle ages

Klíčová slova: dědičnost; lenní právo; odúmrtí; raný novověk; Slezsko; středověk

DOI: 10.14712/2464689X.2022.18

Posloupnost čtyř manželek císaře a krále Karla IV. patří ke střípkům historické znalosti, které jsou v Čechách v obecném povědomí poměrně hluboko zaseknuty. Odkud přesně pocházela třetí z nich, Anna Svídnická, a to, že „otec vlasti“ sňatkem s ní korunoval dlouholeté úsilí Lucemburků o ovládnutí Slezska, jsou již skutečnosti známé pouze zasvěceným. Avšak jen nejzasvěcenější se dokáží orientovat ve složitém právním pozadí tohoto Karlova sňatkového projektu (v jehož původní podobě se počítalo s tím, že se Anniným manželem stane Karlův prvorozený, v roce 1351 předčasně zesnulý, syn Václav). Ostatně i „zakladatel českého dějepisu“ a „otec národa“, František Palacký, celou záležitost značně zjednodušil, když ji vyložil tak, že „Karel byl již zamýšlel, zasnoubiti synovi svému tuto budoucí dědičku zemí Svídnické a Javorské“, a když se posléze sám ocitl v roli ženicha,

podpisem satebních smluv, jimiž se vzdal ve prospěch polského krále české svrchovanosti nad Plockem a Mazovskem, „obdržel za to Bytom i Krucburek a nápad zemí Svidnické a Javorské“.¹

Palackého výklad na první pohled koresponduje s dochovaným listinným materiálem, který problematiku svídnicko-javorského nástupnictví dokumentuje. Chronologicky první listina pochází z 13. prosince 1350, kdy svídnický a javorský kníže Boleslav († 1368) ohlásil uzavření smlouvy s králem Karlem a podrobněji rekapituloval její obsah.² Jeho jádrem byl Boleslavův příslib provdat Annu za Karlova prvorozeného syna, přičemž v dalších člancích bylo pamatováno i na další možnosti – pokud by se Boleslavovi po více než deseti letech bezdětného manželství s Anežkou Habsburskou přeci jen narodila dcera, měla si českého následníka vzít ona, naopak v případě Václavovy smrti se měl snoubencem stát další Karlův syn (který se již ale Anně Falcké nenarodil).

Zároveň se Boleslav podobně kazuistickým způsobem vyjádřil k nástupnictví ve svých spojených knížectvích. Pokud by se mu ještě narodil syn či více synů, bylo jejich dědičné právo nesporné a nevěstě Karlova syna (ať již by to byla dcera, či neteř) mělo připadnout věno ve výši 10 000 kop grošů, přičemž z české strany jí mělo být garantováno obvěnění („morgengabe“) ve výši 15 000 kop. Pokud by Boleslav nezanechal syna, ale zato více dcer, měla držba Svidnicka a Javorska připadnout nejstarší z nich a synovi českého krále („so soll dennoch unser landt alzumahl bei unsers vorgeandten herrn des Römischen khunigs suns zue unser tochter bleiben“), přičemž ostatní Boleslavovy dcery měly nárok na věno v uvedené výši 10 000 kop. Pokud by zůstala jediná dědička, ať již dcera, či neteř, a ta v manželství s českým princem bezdětná zemřela, měla obě knížectví zůstat jejímu manželovi. Nikoli ovšem v případě, že by se tak stalo ještě za Boleslavova života – pro takový případ se svídnicko-javorský kníže zavazoval pouze k vyplacení 10 000 kop grošů. Naopak, pokud by jeho dcera či neteř ovdověla a zůstala bezdětná, měla mít nárok na přislíbených 15 000 kop. Z kombinace těchto možností lze vyvodit, byť to v listině nebylo explicitně uvedeno, že při očekávané absenci Boleslavova potomstva se měla dědičkou stát jeho neteř a po ní děti, které synovi českého krále porodí.

Do značné míry obdobně je koncipována další Boleslavova listina z 3. července 1353,³ reagující již na nové rodinné poměry, kdy se Anna po smrti Karlova jediného syna a následně i jeho choti Anny Falcké stala v červnu 1353 v Budíně sama českou královnou.⁴ Tímto dokumentem zapsal svídnicko-javorský vévoda všechny své državy právě Anně, nyní již české královně, a explicitně též jejím potomkům, které českému a římskému králi porodí („unsir liben frowen und mumen als einer koniginne czu Beheim und iris leibes erben“).

¹ PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Svazek V. (Kniha IX. a X. Od r. 1346 do r. 1403)*. Praha: Gutenberg – Ota Lebnhart, 1928, s. 35–36.

² Text listiny byl *in extenso* vydán v GRÜNHAGEN, C. – MARKGRAF, H. (eds.). *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelner Fürstenthümer im Mittelalter (=LBS)*. I. Theil. (=Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven, VII. Band). Leipzig: S. Hirzel, 1881, s. 494–495, č. 9.

³ Dva originály listiny se nachází v Národní archiv (=NA) Praha, fond Archiv České koruny (=ACK), i.č. 395 a 396; úplná edice viz LBS I., s. 497–499, č. 12; HRUBÝ, V. (ed.). *Archivum Coronae regni Bohemiae. Tomus II*. Pragae: Ministerii scholarum et instructionis publicae, 1928, s. 295–299, č. 243.

⁴ Ve starší literatuře se často uvádí, že ke svatbě došlo až počátkem července ve Svidnici, avšak HOLÁ, M. *Sňatek Karla IV. s Annou Svidnickou. Historie – otázky – problémy*, 2011, 2/III, s. 69–76, celkem přesvědčivě dovozuje, že ke svatbě došlo již předtím v Budíně, kde byla Anna vychovávána a kde se patrně v téže době odehrál i sňatek uherského krále.

Stanovil ale zároveň, že je má až do své smrti držet právem vdovského věna jeho choť Anežka. Opět se na scéně objevila i málo pravděpodobná varianta, že by Boleslav ještě zplodil mužské potomstvo; v takovém případě se Anna a její potomci měli spokojit s částkou 10 000 kop grošů, pojištěnou na hradech Lemberk a Boleslav s přílehlými vikpildami, a neměli k Svidnicku a Javorsku uplatňovat žádné dědické nároky. Naopak, pokud by po Boleslavovi zůstaly jen dcery, měla být každá z nich odbyta uvedenými 10 000 kopami a hlavní dědičkou zůstávala i v tomto případě Anna.

Pozoruhodná byla i další ustanovení: pokud by Anna zemřela a Karlovi neporodila děti, byli obyvatelé obou knížectví povinni vyplatit nebo zástavně zajistit českému králi slíbené věno 10 000 kop, nového pána si ale mohli svobodně vybrat („so sullen alle man ritter knechte burger und alle lantsezenen alle der obgenanten eide und gelubde ledig sein, doch in sulchir bescheidenheit, daz dem obgenanten unsirm heren dem kunge und seinen erben daz obgenante eegelt unde heymstewir der obgenanten czechen tusent schok gevallen sol odir mit pfandin gesichirt werden in allir der mazze, alz dovor begriffin ist, daz se domite tun und lazzen nach vreyer willekur und daz gebin, weme sie wollen“). Zároveň Boleslav určil, že pokud by se Anna znovu s jeho radou a vůlí po smrti českého krále provdala („eynen andirn man neme an unsirn rat und willen“), neměla jí, jejímu druhému choti ani jejich společným dětem žádná dědická práva ke Svidnicku a Javorsku přinášet.

Vzhledem k tomu, že listina z roku 1353 se vztahovala na Annu i její potomstvo, nebylo nutno po její předčasné smrti v roce 1362 záležitost svídnicko-javorského dědictví znovu otevírat a po Boleslavově smrti (1368), resp. po skončení vdovské zástavní držby jeho manželky Alžběty (1392), byla obě knížectví vtělena mezi přímé državy českých králů.⁵

Zdánlivě jednoduchá a nesporná kauza má ale jeden háček. Ve středověkém Slezsku vládli totiž příslušníci polské královské dynastie Piastovců a udržovalo se tu také polské obyčejové nástupnické právo, které počítalo výhradně s děděním vlády v mužské rodové linii. Pokud zesnulý vládce nezanechal syny, dělili se o jeho pozůstalost nejbližší kolaterální mužští příbuzní.⁶ Přirozenými pretendenty Svidnicka a Javorska (které Boleslav sám převzal po bezdětné smrti svého strýce Jindřicha) byli nejprve Boleslavův bratranec, kníže Mikuláš Minstrberský († 1358), a po něm jeho syn Boleslav III. Minstrberský († 1410). A je přinejmenším sporné, zda Boleslav mohl dědické právo svých příbuzných jednostranně vyloučit. Nástupnictví na panovnický stolec má totiž velmi významný veřejnoprávní rozměr a rozhodně tu automaticky neplatí dodnes živá římskoprávní zásada, podle níž má testamentární posloupnost přednost před posloupností intestátní.

To, že se Lucemburkové spojených knížectví svídnického a javorského⁷ ujali bez jakýchkoliv obtíží, bylo dáno tím, že bylo toto řešení předjednáno a akceptováno všemi

⁵ Ze dvou přeživších dětí, které Anna Svidnická Karlovi IV. porodila, zůstal naživu jen Václav IV.; jeho starší sestra Eliška, provdaná za Albrechta III. Habsburského, zemřela v patnácti letech v roce 1373. Navíc se již v roce 1369 svých dědických nároků z rozhodnutí svého otce vzdala. LBS I., s. 514–515, č. 24.

⁶ Srovnej např. STENZEL, G. A. *Geschichte Schlesiens. I. Theil. Von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1355*. Breslau: Josef Max und Romp., 1853, s. 137 („Abgesehen davon, daß die gesammten Mitglieder des fürstlichen Hauses ein gegenseitiges Erbrecht hatten, und so lange noch ein männliches Mitglied desselben vorhanden war, kein Fremder erben konnte, war es bei allen Vererbungen Regel, daß di gleich nächsten männlichen Erben die Hinterlassenschaft des verstorbenen Fürsten überkamen und erhielten.“).

⁷ Spojení obou knížectví pod vládou jedné osoby bylo v době lucemburské dovršeno vytvořením společných správních institucí. Blíže ZELEŇKA, J. Vznik a fungování hejtmanské správy ve svídnickém a javorském knížectví za vlády Václava IV. In: BOBKOVÁ, L. – ČAPSKÝ, M. – KORBELÁŘOVÁ, I. a kol.

velkými politickými hráči, kteří v této záležitosti byli nebo přinejmenším mohli být zainteresováni. Souhlas se sukcesí Anny a jejích potomků vyslovil nejprve uherský král Ludvík I. z Anjou, a to ještě před uzavřením Annina manželství v roce 1353,⁸ a o několik let později i její prastrýc, polský král Kazimír III.⁹ Skutečnost, že oba sousední králové rezignovali na své vlastní nároky, měla přitom *de iure* pramalou váhu, neboť jejich příbuzenský poměr ke svídnicko-javorskému vévodovi byl relativně vzdálený. Stejně tak nelze přikládat větší váhu tomu, že Boleslavovo pořízení konfirmoval sám Karel jakožto římský a český král.¹⁰ Vůči Svidnicku a Javorsku totiž v této době ještě nemohl uplatňovat svou svrchovanost, a jeho konfirmace tak neznamenala nic víc než slib dodržet ty závazky, které mu ze sňatku s Annou podle uzavřených dohod vyplývaly. Mocensko-politicky šlo ale o konsensus, který neměla minstrberská knížata, jejichž mocenský potenciál nebyl velký a dále se marginalizoval vinou zástav a odprodejů částí jejich dědičného údelu,¹¹ šanci narušit. Tím spíše, že se na rozdíl od Boleslava Svidnického nacházela vůči Karlovi v lenní podřízenosti.

Svídnicko-javorská kauza nebyla v dějinách Slezska zdaleka jediným případem, kdy otázka dědičných nároků žen poměrně naléhavě vyvstala a její řešení bylo nutné pro určení dalších osudů příslušného státoprávního útvaru. Cílem této práce je popsat ve stručnosti jednotlivé kauzy, v nichž se v období středověku a raného novověku dědičné právo žen uplatnilo, popřípadě bylo neúspěšně nárokováno, prozkoumat dobovou právní argumentaci a komentovat právní poměry z dnešního pohledu, tedy s odstupem několika staletí. V závěru pak bude takto sestavená kazuistika využita k formulaci obecnějších poznatků a závěrů.

K tomu je dlužno dodat, že Svídnicko a Javorsko představovaly ovšem v polovině 14. století anomálii, neboť všechna ostatní slezská knížectví se v prvních desetiletích vlády Jana Lucemburského stala v několika vlnách z více či méně svobodného rozhodnutí svých vládců českými lény a součástí velkoryse budované České koruny. Tím došlo k jisté míře právní diskontinuity, neboť právní postavení dosavadních zeměpánů (a pochopitelně i jejich potomků) bylo pozměněno dohodnutými podmínkami, za nichž

Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Supplementa; tomus VII. Opava: Ústav historických věd FPF Slezské univerzity v Opavě ve spolupráci s Ústavem českých dějin FF Univerzity Karlovy v Praze, 2009, s. 103–114.

⁸ Jeho listina byla vydána 27. května 1353. AČK, i.č. 393; LBS I., s. 496–497, č. 11; HRUBÝ, *Archivum Coronae regni Bohemiae. Tomus II.*, s. 291–292, č. 239. V literatuře se běžně uvádí, že Ludvík byl Anniným strýcem. Otázka identity Anniny matky Kateřiny († po 1339), obvykle považované za dceru uherského krále Karla Roberta, je ale krajně nejasná, jak dovedl JASIŇSKÍ, K. *Rodowód Piastów Śląskich*. Kraków: Avalon, 2007, s. 322–324. To, že byla Anna vychovávána na budínském dvoře, není dostatečným důvodem pro přijetí uherského původu její matky: důvodem mohla být i skutečnost, že vdova po Karlu Robertovi, Alžběta († 1380), byla sestrou Anniny babičky Kunhuty († 1331/3), manželky Bernarda Svidnického († 1326). Také BLÁHOVÁ, M. Čtyři ženy Karla IV. In: ŠMAHEL, F. – BOBKOVÁ, L. a kol. *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 169, označila Kateřinu za ženu „neznámého původu“. Naproti tomu např. HOLÁ, Sňatek Karla IV. s Annou Svidnickou, s. 69, či KAVKA, F. *Karel IV. Královské sňatky. Čtyři ženy otce vlasti*. Praha: XYZ, 2016, s. 89, přijali bez bližší justifikace Kateřinin uherský původ.

⁹ Konkrétně k tomu došlo 1. května 1356. AČK, i.č. 563; LBS I., s. 5077, č. 17. Také Kazimír, podobně jako uherská královna-vdova Alžběta, byl sourozencem Anniny babičky, provdané za svídnického knížete.

¹⁰ LBS I., s. 500–501, č. 13; HRUBÝ, *Archivum Coronae regni Bohemiae. Tomus II.*, s. 296.

¹¹ Blíže BOBKOVÁ, L. *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně* (=Acta Universitatis Purkynianae, Studia historica – Monographiae 1). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1993, s. 112.

svá knížectví od českého krále jako léno přijali. Součástí těchto podmínek byla právě i dědičnost lén, resp. vymezení okruhu osob, které k nim mohly dědičné právo uplatňovat. Tradiční polské dědičné právo, o němž byla řeč výše, tak bylo nahrazeno lenním právem „německým“, jehož konkrétní podoba se ale v jednotlivých případech do určité míry lišila.

In margine lze na tomto místě poznamenat, že ačkoliv k udělení slezských lén došlo v relativně velmi krátkém období let 1327–1336, nelze v souboru dokumentů týkajících se jednotlivých knížectví vystopovat výraznější náznak jednotného přístupu královské kanceláře, z níž lenní listy jednotlivým knížatům vycházely. Naopak se zdá, že každý jednotlivý případ byl řešen *ad hoc* a kancelářský personál se ani nesnažil zjednodušit si život vytvořením a používáním byť jen základního formuláře těchto dokumentů. Navíc je třeba dodat, že některé lenní listy se vůbec nedochovaly a o podmínkách, které byly mezi králem Janem a jednotlivými Piastovci dohodnuty, vypovídají pouze lenní reverzy, vystavené příslušnými knížaty. Ani u nich nelze o jednotném formuláři hovořit, jakkoliv určitá podobnost mezi těmito listinami vzhledem k jejich shodnému charakteru existuje.¹² A aby celá situace nebyla zbytečně jednoduchá, je nutno doplnit, že některé lenní vztahy byly později poněkud modifikovány dalšími královskými privilegii, jež se mohla nástupnického práva rovněž dotýkat.

Každopádně, „polské“ dědičné právo mohlo v nových poměrech jen stěží obstát. Tím spíše, že stupeň příbuzenství mezi jednotlivými rodovými liniemi se s přibývajícím počtem generací oddaloval.¹³ Ukázala to hned první sporná nástupnická kauza, která se odehrála ještě za vlády Jana Lucemburského v letech 1336–1337. Šlo v ní o Ratibořské vévodství, které bylo v roce 1327 uděleno knížeti Leškovi. Příslušná listina byla z hlediska dědičnosti léna koncipována maximálně vstřícně, neboť tato se měla vztahovat jak na Leškovy syny, tak i na dcery, a navíc tu bylo pamatováno i na možnost, že v případě absence potomstva může Lešek svou zemi svobodně odkázat. Ovšem s podmínkou, že zvoleným dědicem bude někdo z vazalů českého krále (*ut filii sui legitimi ac filie, si quos aut si quas habet vel habuerit, in predicta terra sua Ratibor sibi invicem semper succedere debeant iure et titulo feudali. Quibus si caruerit, extunc ipsam terram suam post ipsius Lesconis decessum iure congruo possidentam possit in vita sua alicui principum ad nos heredes et successores nostros reges Bohemie antedictos debitum per feudales semper habenti respectum et valeat resignare*).¹⁴

Předpokládá se (aniž by to však bylo jednoznačně dokazatelné), že posledně uvedené ustanovení bylo do listiny zařazeno ve prospěch králova příbuzného, opavského vévody Mikuláše II. z poboční linie Přemyslovců. Ten měl totiž od roku 1319 za manželku Annu,

¹² Diplomatická analýza lenních listů a přísah ve vztahu k slezským knížatům by byla *pro futuro* velmi přínosná. Jen letmou, byť užitečnou sondu zpracoval BAR, P. Lenní listiny z let 1271–1348 a integrace slezských vévodství do svazku Zemí Koruny české. In: DÁŇOVÁ, H. – KLÍPA, J. – STOLÁROVÁ, L. *Slezsko. Země Koruny české. Historie a kultura 1300–1700*. Praha: Národní galerie, 2008, s. 103–113.

¹³ Beze zbytku to platilo pouze pro mužskou linii, která byla z hlediska polského dědičného práva klíčová. Jinak mohly být a byly příbuzenské vztahy mezi jednotlivými piastovskými rodinami naopak znovu upevnovány a posilovány jejich vzájemnými sňatkovými spojeními.

¹⁴ Originál listiny se nedochoval, dochován je transsumpt z roku 1509, uložený v AČK, i.č. 1863. Edice viz CDS VI., s. 179–180, č. IIIa; LBS II., s. 379–380, č. 1.

sestru bezdětného (byť stále ještě mladého) Leška.¹⁵ Podle všeho ale zemřel ratibořský vévoda, který se ani později dědice nedočkal, náhle a svého nástupce nevybral. Proto se se svými nároky s odvoláním na zvykové právo přihlásili jeho četní hornoslezští bratraci.¹⁶ K rozhodnutí krále Jana jakožto lenního pána došlo při jeho pobytu ve Vratislavi na počátku roku 1337. Po vyhroceném jednání, které ale dnešní historici považují spíše za předem zinscenované představení,¹⁷ dal král v základní právní otázce, zda je pro danou kauzu třeba použít právo polské či lenní (*questione iuxta ea que predicta sunt, pocius polonicali quam feodali iure foret procedendum*), za pravdu opavskému knížeti a Ratibořsko mu udělil jako uprázdněné léno. Zároveň své rozhodnutí vtělil do obsáhlé listiny, jejíž neobvykle dlouhá narace přináší celkem podrobnou rekapitulaci průběhu vratislavského jednání a argumentace obou stran.¹⁸

Těžko mohou panovat pochybnosti o tom, že rozhodnutí českého krále bylo v souladu s právem. Tedy alespoň do té míry, že dědické nároky kolaterálních příbuzných neměly již v daném případě své místo a že bylo na něm, aby z titulu vrchního lenního pána o dalších osudech odumřelého Ratibořska libovolně rozhodl. To, že dal Mikulášovi přednost před skupinou piastovských příbuzných, lze pak logicky přičíst významné úloze, kterou opavský vévoda hrál v lucemburské politice na česko-polském pomezí. Je ale velmi zajímavé, že zatímco v roce 1337 a stejně tak při opětovném udělení ratibořského léna o dva roky později¹⁹ se o nárocích Mikulášovy choti, ratibořské kněžny, mlčelo a vévodství bylo propůjčeno Mikulášovi a jeho (mužským) potomkům, jeho prvorozenci Janovi I. bylo Ratibořsko v roce 1366 propůjčeno v těch hranicích, „als sie etwan herczog Lesko zu Rathibor, des egenanten herczog Hanns Oheim, besessen vnd gehabt hat, vnd von Im vnd seiner schwester Annen, herczog Hannsen mutter, an denselben herczog Hannsen geerbet vnd gefallen sein“.²⁰ Tato zpětná konstrukce Ratibořska jakožto území zděděného prostřed-

¹⁵ K rodinným vztahům blíže JASIŇSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 539–541; STARÝ, M. *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2021, s. 32–34.

¹⁶ Konkrétně to byli Vladislav Bytomský, Kazimír Těšínský, Boleslav Falkenberský, Boleslav Opolský, Albert Štífelecký a prasynovec Jan, syn dalšího, již zemřelého bratrance Vladislava Osvětimského.

¹⁷ O tom, že se ve Vratislavi odehrálo předem připravené představení, uvažoval již BIERMANN, G. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen: Prochaska, 1874, s. 148–149. Nověji označil vratislavské jednání za „dobře zinscenovanou frašku“ např. PRIX, D. In: MÜLLER, K. – ŽÁČEK, R. a kol. *Opava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 63–64, na jeho text se odvolává i o něco méně obsáhlý komentář v JIRÁSEK, Z. a kol. *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 286. Pochybnosti projevil naopak BAKALA, J. *Problematická integrace Opavska s Ratibořskem ve světle listin Jana Lucemburského*. In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků*. Brno: Moravský zemský archiv, 2000, s. 71–72, jenž měl za to, že události z počátku roku 1337 „stěží můžeme charakterizovat v souladu s Biermannovým výkladem jako smluvenou hru“.

¹⁸ Opis listiny je zachován na dvou místech v NK Praha, sign. XVII C 6, fol. 40r–43r, č. 26, fol. 89v–92r, č. 53; edice CDS VI., s. 180–182, č. IIIb; LBS II., s. 380–383, č. 2.

¹⁹ NK Praha, sign. XVII C 6, fol. 43r–45r, č. 26; CDS VI., s. 184–186, č. V; LBS II., s. 385–386, č. 11.

²⁰ NK Praha, sign. XVII C 6, fol. 315r–316r (dle nové foliace 318r–319r), č. 264, podle něj LBS II., s. 386–387, č. 6. Plný text lenního listu je též v CDM IX., s. 311–312, č. 413 (tato edice se odvolává na bližší neurčený opis v Moravském zemském archivu). Listina prakticky totožného znění byla stejného dne vydána i jménem Karlova syna Václava IV. NK Praha, sign. XVII C 6, fol. 1r–1v, č. 1, fol. 2r–2v, č. 2, fol. 92r–93r, č. 54; CDM IX., s. 312, č. 414. Český překlad příslušné pasáže viz BAKALA, *Problematická integrace Opavska s Ratibořskem ve světle listin Jana Lucemburského*, s. 73.

nictvím pozůstalé dědičky, sice snad odpovídala původnímu záměru Janova lenního listu z roku 1327, jinak ale spíše vycházela ze zájmu vévody Jana I., který využil nezletilosti svých polorodých bratrů a s podporou svého císařského příbuzného prosadil takové právní řešení, které mu umožnilo vyhnout se poskytnutí podílu zbylým třem synům Mikuláše II., nepocházejícím po přeslici z ratibořské piastovské linie.²¹ Zbývá konečně dodat, že původní lenní list pro Leška Ratibořského přislíboval nástupnictví jeho dcer, nikoli však sestry, čili přímo z něj opavští Přemyslovci své nároky v žádném případě odvozovat nemohli.

Dalším hornoslezským knížetem, jemuž král Jan udělil léno dědičně pro mužské a v případě jejich absence i ženské potomky, byl Vladislav Bytomský a Kozelský. Lenní list obdržel v týž den jako Lešek Ratibořský (19. února 1327), avšak namísto možnosti odkázat svůj majetek pro případ bezdětné smrti se pro případ absence mužského i ženského potomstva počítalo s nástupnictvím jeho bratrů Zemovita a Jiřího (*ut filii sui legitimi, quos nunc habet et dominus sibi superaddiderit, in predicta terra sua Kozlensi sibi invicem semper succedere debeant iure et tytulo feodali, aut eis non extantibus filias suas legitimas vel eciam eisdem non superstitibus illustres Semovith et Georgium fratres suos in ipsa terra de regii favoris plenitudine succedere iure volumus feodali*).²² A také zde došlo v relativně nedaleké budoucnosti k tomu, že český král musel nástupnickou otázku z titulu seniora řešit. Po knížeti Vladislavovi, který zemřel někdy v letech 1351–1352, zůstal sice syn Boleslav, ten ale zahynul v mladém věku během císařské korunovační jízdy Karla IV. (patrně koncem roku 1354) a našel místo posledního odpočinku v italské Venzoně.²³

Podle Františka Kavky vyměření mužské linie bytomsko-kozelských Piastovců „umožňovalo buď rozšířit bezprostřední vládu panovníka ve Slezsku, nebo dát přednost domácím zvyklostem“.²⁴ Dlužno ale dodat, že citované hodnocení je značně diskutabilní, neboť ani jedna z těchto cest nekorespondovala s privilegiem krále Jana. Problém, který bylo nutno v praxi řešit, byl poněkud jiného druhu – bylo třeba vypořádat se konkrétně s pomyslným „přebytkem“ ženských dědiček, neboť po Boleslavovi zůstaly tři dcery a navíc i pět sester (z nichž tři ovšem složily řeholní sliby). Je pravdou, že své štěstí i v tomto případě zkusili kolaterální příbuzní (vévodové Boleslav Falkenberský, Boleslav Opolský a Jan Osvětimský), což celou záležitost dále zkomplikovalo. Císař využil příležitosti a vmanévroval všechny zúčastněné Piastovce k tomu, že vydali 3. října 1355 společnou listinu, v níž uznali, že jsou Bytomsko a Kozelsko odumřelá léna. Případné respektování dědických nároků mělo být chápáno jako mimořádná milost, která nemá do budoucna zakládat žádný precedens, který by byl na újmu práv České koruny.²⁵

²¹ BAKALA, *Problematická integrace Opavska s Ratibořskem ve světle listin Jana Lucemburského*, s. 74, soudil, že listina z roku 1366 vycházela „z rodinného pojetí opavských Přemyslovců, kteří pohlíželi na ratibořské knížectví jako na dědictví Mikuláše II., získané sňatkem s oprávněnou podle jejich představ dědičkou“. I když nelze vyloučit, že takové „rodinné pojetí“ skutečně existovalo (tj. že tak situaci vnímali Mikuláš II. i jeho prvorozenec), rozhodně nebylo souladné s lenními listy z let 1337 a 1339. Viz též STARÝ, *Opavští Přemyslovci*, s. 45–46.

²² LBS II., s. 417–418, č. 3. V AČK, i.č. 120, je Vladislavův lenní slib z téhož dne.

²³ Ke genealogii bytomsko-kozelských Piastovců JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 526–535 a 543–551.

²⁴ KAVKA, F. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. I. díl (1355–1364)*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 44.

²⁵ Originál listiny je v AČK, i.č. 488; edice viz LBS II., s. 422–423, č. 8.

Uvedená listina sice zdánlivě ponechávala Karlovi volné ruce v tom, jak s pozůstalostí po Vladislavovi a Boleslavovi Bytomsko-Kozelských naloží, bezpochyby ale vznikla až na základě příslibu, že rozhodnutí královského soudu bude nároky dědiček respektovat. Vzhledem ke Karlově zálibě v komplikovaných právních konstrukcích je proto význam uvedeného podvolení třeba spatřovat zejména v jednoznačné deklaraci toho, že předání uprázdněných knížectví příbuzným nebude *pro futuro* chápáno jako standardní a pro budoucí české krále závazné řešení. Pokud jde ovšem *in concreto* o Bytomsko a Kozelsko, sám Karel hned následujícího dne vlastní listinou uznal, že vévodové Konrád Olešnický (manžel nejstarší dcery Vladislavovy) a Kazimír Těšínský (jehož syn byl zasnouben s nejstarší dcerou Boleslavovou) mají na základě předložených privilegií na bytomsko-kozelskou pozůstalost právo a přenechal jim ji s tím, že se mají vypořádat s ostatními pretendenty.²⁶ Ve výsledku připadly dva díly pozůstalosti knížatům olešnickým a tři díly těšínským, přičemž část Bytomska byla ponechána k doživotnímu držení Vladislavově vdově Luitgardě, rozené kněžně meklenburské.²⁷

Rozšíření dědického práva na ženské potomstvo prvního vazala nebylo každopádně příliš frekventované. Vedle Ratibořska a Bytomsko-Kozelska se s ním lze v kontextu budování lenní svrchovanosti České koruny nad slezskými knížaty setkat ještě ve dvou dalších případech. První je ovšem značně specifický – reprezentuje ho lenní listina římského krále Ludvíka IV. Bavora pro vratislavského vévodu Jindřicha VI. z 20. dubna 1324, v níž mu byly jeho državy výslovně uděleny společně s jeho dcerami Alžbětou, Eufemií a Markétou. V případě, že by zemřel bezdětný, měla Vratislavsko držet jako říšské léno doživotně jeho manželka Anna Habsburská.²⁸ Právo knížete Jindřicha složit lenní slib římskému králi bylo ovšem přinejmenším velmi sporné a šlo jen o krátkodobý výkyv v jeho politickém lavírování, na jehož konci stála listina krále Jana z roku 1327 (6. dubna). V ní byla naopak Jindřichovi přiznána doživotní držba Vratislavska, které ale mělo ihned po jeho smrti připadnout českým králům (bez ohledu na existenci potomstva a jeho pohlaví).²⁹

Další listinu ve prospěch ženského potomstva pak vydal sám král Jan v roce 1338 (25. března) knížeti Konrádovi Olešnickému. Povolil v ní, že pokud by po něm nezůstalo mužské potomstvo, měla olešnické léno obdržet jeho dcera Hedvika, popřípadě její potomci (*quod si quod absit prefatum ducem ab hac luce migrando absque herede vel heredibus masculis decedere contingeret, quod extunc filia sua dicta Hedwigis, quam habet in presenti, vel legitimi sui heredes de ipsius corpore descendentes omnes suas terras dominia et possessiones, quasi pse dux habet in presenti vel habiturus esset in posterum, pleno iuris tytulo apprehendere hereditarie et possidere pacifice possit et debeat et in eisdem*

²⁶ LBS II., s. 423–424, č. 9.

²⁷ K dělbě mezi Konráda Olešnického a Přemysla Těšínského došlo listinou z 29. července 1356, k níž připojil 3. srpna svůj souhlas i Karel IV. LBS II., s. 425–426, č. 11–12. V dalších letech pak pokračovalo upřesňování detailů celého vypořádání, které bylo znovu otevřeno v roce 1369 po smrti ovdovělé Luitgardy. LBS II., s. 426–448, č. 13–37. K dělení Bytomska a Kozelska blíže zejména DĄBROWSKI, J. Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402. In: KUTRZEBA, S. (red.). *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. Tom I.* Kraków: PAU, 1933, s. 518–520; HORWAT, J. Podział księstwa bytomsko-kozielskiego po śmierci Bolesława – ostatniego Piasta z linii bytomskiej. *Szkice z dziejów Bytomia. Magazyn bytomski*, 1984, VI, s. 129–140.

²⁸ LBS I., s. 65–66, č. 7.

²⁹ LBS I., s. 66–67, č. 8.

omni eo iure modo et forma succedere hereditarie possit et debeat, tanquam proles valeret maskulina).³⁰

V lenních listinách se ale objevily i stopy původního polského zvykového práva, když byly garantovány i nároky některých kolaterálních příbuzných. Výše již byla zmínka o listině pro Vladislava Bytomsko-Kozelského, podle níž měli být pro případ vymření jeho potomstva povoláni též jeho bratři Zemovit a Jiří.³¹ Vedle ní je třeba upozornit na další listiny týkající se knížectví dolnoslezských, pocházející z další vlny lenních slibů v roce 1329. Obě jsou datovány 9. května ve Vratislavi. Jde v první řadě o Janův lenní list pro výše zmíněného Konráda Olešnického, podle níž měli v případě absence synů dědit jeho bratři Jindřich Zaháňský a Jan Stinavský („ob er oder sie verfuere und abgiengen an erben und mit namen an sune, daz ire lant gut und leut an sine bruder hern Heinrichen herczogen von Sleszen und Glogow und heren zu dem Sagan und hern Hansen herczogen von Sleszen und Glogow und heren ze Stynow und ir erben mit namen an sune erwiclichen gevalle“).³² Totéž ustanovení se objevuje i v Konrádově reverzu vydaném následujícího dne (*ut, si forte nos heredes aut successores nostri sublati de medio fuerimus heredibus legitimis et presertim masculis non relictis, extunc iam dicta bona nostra terre civitates et opida cum omnibus pertinentiis suis ut predicatur ad fratres nostros principes illustres dominium Henricum videlicet ducem Slesie et Glogovie dominum Saganensemque dominum ac dominum Johannem ducem Slesie et Glogovie ac dominum Stynavie heredesque suos, masculos duntaxat si quos reliquerint*).³³ Doslova totožný text jako posledně citovaný lze pak najít i v reverzu vydaném právě Jindřichem Zaháňským 9. května (lenní list pro něj se nedochoval). Pochopitelně s tou odchylkou, že jako potenciální dědic tu vedle Jana Stinavského vystupuje Konrád Olešnický.³⁴

Další dva dědické spory se na slezské půdě odehrály v době jagellonské. Zvláště zajímavý a do jisté míry pikantní byl ten první, neboť byl (podobně jako kauza svídnicko-javorská) bezprostředně spojen se sňatkovou politikou českých králů. Konkrétně tu šlo o mladého, dosud svobodného Vladislava II. Jagellonského a braniborskou princeznu Barboru, poprvé provdanou v dětském věku za dolnoslezského Piastovce Jindřicha XI. Hlohovského († 1476). Slovy Františka Palackého Barbora „stala se byla dědičkou jeho, i dávána budoucímu choti naděje, že s rukou její obdrží také knížetství, kteréž otec její markrabě Albrecht nemeškal byl osaditi mocí brannou k její ruce“.³⁵ Proti Barboře ale vystoupil jako претендент Jindřichův bratranec, kníže Jan II. Zaháňský († 1504),³⁶ a s podporou krále Maty-

³⁰ AČK, i.č. 191; LBS II., s. 24–25, č. 21.

³¹ Ti ale oba zemřeli bez potomstva ještě před Vladislavem, navíc by stejně přednost před nimi měly Vladislavovy četné dcery a vnučky.

³² LBS II., s. 17–19, č. 15. Text je dochovaný pouze kopiářově a lze předpokládat, že jde o překlad původně latinského listu.

³³ AČK, i.č. 140; LBS II., s. 19–21, č. 16.

³⁴ AČK, i.č. 138; LBS I., s. 129–132, č. 10 (*ut, si forte nos heredes aut successores nostri sublati de medio fuerimus heredibus legitimis et presertim masculinis non relictis, extunc iam dicta bona nostra terre civitates et opida cum omnibus pertinentiis suis ut predicatur ad fratres nostros principes illustres dominium Conradum videlicet ducem Slesie et Glogovie dominum Olsensem ac dominum Joannem ducem Slesie et Glogovie ac dominum Stynavie heredesque masculos duntaxat si quos reliquerint*).

³⁵ PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Svazek XI. (Kniha XVI. Věk jagellonský, kralování Vladislava II. od roku 1471 do 1500)*. Praha: Gutenberg – Ota Lehenhart, 1928, s. 98.

³⁶ K osobě knížete Jana, řečeného Šilený, souhrnně TECHMAŇSKA, B. *Jan II Zagaňski. Niespokojny książe. Sojuznik króla husyty (16 VI 1435 – 22 IX 1504)*. Wrocław: Avalon, 2014.

áše Hlohovsko vojensky obsadil, načež Vladislav, který již s Barbořiným otcem uzavřel svatební smlouvu (12. září) a prostřednictvím svého poselstva uzavřel v Ansbachu sňatek *per procuram*, od tohoto manželského projektu ustoupil. Avšak teprve v roce 1500 bylo toto manželství po dlouhých peripetiích papežskou kurií definitivně prohlášeno za neplatné. Barbora pak zemřela v ústraní v roce 1515.³⁷

Věc je ovšem opět podstatně složitější. Klíčovým dokumentem celé kauzy je nepochybně reverz knížete Jindřicha z 9. července 1472, jímž přislíbil pojmout Barboru za manželku, jakmile dosáhne dospělosti. Její věno bylo markrabětem Albrechtem stanoveno na částku 6 000 rýnských zlatých, proti čemuž jí Jindřich zapsal obvěnění a jitřní dar („zu widerlegung und darzu ein morgengab“) ve stejné výši. V případě jeho úmrtí jí tedy mělo připadnout celkem 12 000 zlatých a tuto částku jí Jindřich zapsal na celém svém knížectví („wir ... nach notturft versichern und verschreiben uf allen unsern landen und leuten, die wir iczund haben und bey unserm leben uberkomen“). Pokud by zemřel a s Barborou nezanechal děti, měla se hohenzollernská princezna podle listiny ujmout veškerého jeho majetku a měla s ním zacházet jako se svým („ob wir vor ir mit tod abgingen und nicht leiblicher elicher erben mit ir hinter uns verliessen, das sie sich alsdann nach unserm tod fur solch heimstewer widerlegung und morgengab aller und iglicher unser land leut slos stete furstlicher obrikeit und gerechtikeit mit allen nuzen zinsen gulden renten zu und eingehorungen ganz nichts ausgenommen geprauchten und domit thun und lassen sol und mag mit dem und den irr“).³⁸

Jak je ale z citované pasáže patrné, měla ho braniborská princezna držet z titulu svého obvěnění. Tomu odpovídala i další pasáž, podle níž po Barbořině následné smrti mělo na její dědice přejít právě oněch 12 000 rýnských zlatých („so sie alsdan auch mit tod abgangen ist, so sollen die sechstausent guldin heimstewer mitsambt den sechstausent gulden widerlegung uff ir nechst erben wider gefallen“). Poněkud nepatřičně vyznívá tedy v tomto ohledu tvrzení, že Jan Zaháňský chtěl Barboře přiznat pouze vdovské zabezpečení a po svém vstupu do vévodství v listopadu 1476 přislíbil její nároky v tomto směru respektovat.³⁹ Nic víc jí totiž listina Janova zesnulého bratrance nezaručovala. Pokud Jan poukazoval na to, že byla Jindřichova dispozice vydána na úkor právoplatných dědiců,⁴⁰ mohl tento argument směřovat jedině vůči příliš velkorysému zajištění věna na celém vévodství. Sama zajišťovaná částka 12 000 zlatých se ale jeví v zásadě nesporná, neboť

³⁷ Sporem o Hlohovsko po roce 1476 se zabýval především PRIEBATSCH, F. *Der Glogauer Erbfolgstreit. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, 1899, XXXIII, s. 67–106, nověji (a stručněji) SZCZEGÓŁA, H. *Zabiegi o sukcesję glogowską w latach 1476–1479. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 1977, 56, s. 95–106. O Barboře podrobněji zejména HÖFLER, C. *Barbara, Markgräfin zu Brandenburg, verwitwete Herzogin in Schlesien, vermählte Königin von Böhmen, Verlobte Konrads Herrn zu Haydek. Ein deutsches Fürstenbild aus dem XV. Jahrhunderte. I. Abtheilung. Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften von den Jahren 1865 und 1866*. V. Folge. 14. Band, Prag: [K. böhm. gelehrten Gesellschaft], 1866, s. 1–58; *II. Abtheilung. Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1867*. VI. Folge. 1. Band, Prag: [K. böhm. gelehrten Gesellschaft], 1868, s. 1–43. V české literatuře MACEK, J. *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. Díl 1–2. Praha: Academia, 2001, s. 206–211; popularizačně TÝŽ. *Tři ženy krále Vladislava*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 5–38. Jeho výkladu se také zjevně přidržel v krátkém medailonu HOŠŤÁLEK, S. *Dvě zapomenuté české královny. Heraldická ročenka*, 2011, s. 29–37.

³⁸ LBS I., s. 209–213, č. 79.

³⁹ PRIEBATSCH, F. *Der Glogauer Erbfolgstreit*, s. 69, 71.

⁴⁰ PRIEBATSCH, F. *Der Glogauer Erbfolgstreit*, s. 69.

její výše se odvíjela od věna vyplaceného markrabětem Albrechtem. Pro knížete Jana, který své Zaháňsko prodal již v roce 1472 saskému kurfiřtovi a jeho bratru,⁴¹ by ovšem i vyplacení této sumy představovalo těžko snesitelnou finanční zátěž. Ostatně i jeho válka proti braniborským markrabatům mohla být ve finále úspěšná jen díky podpoře uherského krále, jehož jednotky došly až do Berlína a 9. prosince 1478 dosáhly klíčového vítězství v bitvě u braniborského Mittenwalde.

Spor o Hlohovsko měl samozřejmě neobyčejně silný politický rozměr, neboť byl součástí boje mezi oběma zvolenými českými králi, Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem, o nadvládu nad zeměmi České koruny. Proto také psal Matyáš již 1. října 1476 braniborskému kurfiřtovi, že nemá nic proti sňatku „syna polského krále“ s Barborou, ale že jakékoliv jeho nároky na Hlohovsko zásadně odmítá, protože zemřelý kníže Jindřich byl jeho vazal a podle vratislavského míru (uzavřeného mezi oběma králi v roce 1474) tak Hlohovsko spadá do jeho sféry vlivu.⁴² Této skutečnosti si byla patrně vědoma i jagellonská strana, která se nepokusila do hlohovských poměrů výrazněji zasáhnout, od sňatkového spojení Vladislava a Barbory obratem ustoupila a nechala braniborského markraběte, aby práva své dcery hájil, jak umí. Jen na okraj je možno doplnit, že jakkoliv další osud samotné „královny“ Barbory probouzí právem lítost, braniborští Hohenzollernové nakonec nevyšli z celé kauzy až tak špatně – jako kompenzace za nárokovaných (a ve světle Jindřichovy listiny zjevně přemrštěných) 50 000 zlatých obdrželi nakonec severozápadní část vévodství, jejímž centrem bylo město Krosno.⁴³

Za pozornost stojí, že Matyáš sice podpořil převzetí Hlohovska Janem Zaháňským, zcela kategoricky odmítavý postoj ale zaujal ve chvíli, kdy se Jan, jemuž se nepodařilo zplodit mužského potomka, pokusil prosadit nástupnictví svých dcer, resp. jejich manželů z rodu slezských Poděbradů. Když se Jan pokusil u příležitosti svatebního veselí dosáhnout holdování hlohovských stavů jeho novopečeným zeťům, jednalo se o krok, který zjevně poškozoval odúmrtí práva uherského krále. Proto také hlohovské stavy požadovaný akt kolektivně odmítly. Důsledkem se staly nejprve represe ze strany vévody, následně pak ovšem Matyášova vojenská intervence, která vedla k půlročnímu obležení Hlohova a nakonec jeho kapitulaci. Kníže Jan se pak musel 29. prosince 1488 Hlohovska vzdát za finanční odstupné v Matyášův prospěch.⁴⁴

Krátce poté, co byla uzavřena kauza hlohovská, stalo se předmětem sporu vévodství krnovské. Striktně vzato studie jeho sledováním poněkud překračuje hranice vymezené svým názvem – historicky představovalo Krnovsko část Opavského knížectví. To se na politické mapě střední Evropy začalo zvolna rýsovat v poslední čtvrtině 13. století,

⁴¹ LBS I., s. 213–216, č. 80.

⁴² PRIEBATSCH, F. (ed.). *Politische Correspondenz des Kurfürst Albrecht Achilles II. II. Band 1475–1480*. Leipzig: Hirzel, 1897, s. 261, č. 242. Hlohovsko skutečně udělal Matyáš Jindřichovi lénem ještě v době válek s Jiřím z Poděbrad v roce 1469. LBS I., s. 207–209, č. 77.

⁴³ Srovnej podrobněji Matyášovu listinu, jejíž text byl otištěn v LBS I., s. 242–244, č. 101 (se zavádějícím nadpisem, podle nějž jim Matyáš Krosno za uvedenou částku „prodal“). Ta je datována 25. října 1482, avšak dohody bylo dosaženo již dříve, neboť 19. srpna 1482 zplnomocnila Barbora svého bratra Jana, aby přijal hold krosenských stavů. Tamtéž, s. 236–237, č. 97.

⁴⁴ AČ I., s. 317–319, č. 13; podrobný německý regest je v LBS I., s. 244–245, č. 102. Řadu cenných faktů a odkazů snesl KOZÁK, P. *Zrod stavovského Hlohovska. Mocenská uskupení ve slezském pozdním středověku* (=Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa, Tomus II.). Opava: Slezská univerzita, 2008, s. 65–73.

formálně ale bylo zakotveno až v roce 1318, kdy ho Jan Lucemburský udělil lénem výše již uvedenému Mikulášovi II. Opavskému.⁴⁵ Každopádně ale v této době nepříslušelo do slezského prostoru – jeho základem byla někdejší holasická provincie v Moravském markrabství – a také v klíčové státoprávní listině Karla IV. z roku 1348 bylo mimo jakoukoliv pochybnost deklarováno, že je Opavsko součástí Moravy (nikoli ovšem již markrabství) a přímým lénem českého krále.⁴⁶ V roce 1377 při prvním dělení Opavska mezi čtyři syny Mikuláše II. připadla krnovská část vévodství Janovi I.,⁴⁷ který také – jak již bylo výše uvedeno – zdědil Ratibořské vévodství. Vévoda Jan ale Krnovsko prakticky vzápětí zcizil a znovu se do rukou jeho syna Jana II. dostalo teprve v roce 1422.⁴⁸ V konfirmacích privilegií, které přemyslovský vládce vzápětí vydal, se poprvé objevuje titul „Herzog zu Troppaw, zu Ratibor und zu Jegerdorff“.⁴⁹

Samo Krnovsko bylo sice ještě v té době označováno jen jako *terra*, nikoliv *ducatus*, přesto ale zjevně a nevyhnutelně směřovalo ke statusu svěbytného knížectví a jako takové bylo i vnímáno. V roce 1437 při dělení majetku mezi syny Jana II. připadlo spolu s Rybníkem staršímu Mikulášovi VI.⁵⁰ a zřejmě v roce 1465 se při dalším bratrském dělení definitivně osamostatnilo jako vladařský úděl Mikulášova syna Jana V.⁵¹ Tomu se ale nepodařilo provléci se bez úhony turbulentním obdobím válek o Českou korunu mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem a v roce 1474 upadl do zajetí uherského krále, který ho připravil o většinu jeho držav. Janovi pak zůstalo jen nevelké panství Vladislav (Wodzisław Śląski), a to až do jeho bezdětné smrti v roce 1483.⁵² Krnovsko se mělo stát součástí rozsáhlé hornoslezské državy, kterou Matyáš budoval pro svého nemanželského syna Jana.⁵³ Dokládá to i listina z roku 1487, řešící budoucí vdovské zabezpečení Blanky

⁴⁵ Mikulášův lenní slib z 3. července 1318 je zachován v NA Praha, Archiv České koruny, i.č. 79. Pozdější opis této latinské listiny z počátku 17. století je v NA Praha, České gubernium – guberniální listiny, i.č. 27, sign. L II 20. Edičně je listina mimo jiné zpřístupněna v LBS II., s. 467–469, č. 9.

⁴⁶ AČK, i.č. 301; edice např. HRUBÝ, *Archivum coronarum regni Bohemiae. Tomus II.*, s. 59–62, č. 60. K obsahu listiny podrobněji BOBKOVÁ, L. 7. 4. 1348. *Ustavení Koruny království českého. Český stát Karla IV.* Praha: Havran, 2006, s. 61–65.

⁴⁷ K dělení Opavska v roce 1377 nejpodrobněji PRASEK, V. Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z roku 1377. In: *VII. program českého gymnázia v Opavě.* Opava, 1890, s. 3–24.

⁴⁸ V novější literatuře se osudy Krnovska na konci 14. a počátku 15. století podrobněji zabývali např. KOUŘIL, P. – PRIX, D. – WIHODA, M. *Hrady českého Slezska.* Brno – Opava: Archeologický ústav AV ČR Brno, 2000, s. 509–517; STARÝ, M. Ducatus nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství). *Právněhistorické studie*, 2019, roč. 49, č. 1, s. 30–31, 41–42, 45–48.

⁴⁹ Státní okresní archiv (=SOKA) Bruntál, fond Archiv města Krnov, i.č. 1, fol. 23v – 25v; Zemský archiv (=ZA) Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, sign. A VI-7, i.č. 419.

⁵⁰ NK Praha, sign. XVII C 6, fol. 605v – 609r, č. 507; KAPRAS, J. O státoprávních poměrech Opavska (2. část). *Věstník Matice opavské*, 1908, 16, s. 48–51.

⁵¹ K dataci tohoto rozdílu, jehož listinné zachycení se nedochovalo, blíže KOUŘIL – PRIX – WIHODA, *Hrady českého Slezska*, s. 522. Osudy Krnovska a Rybnicka v období druhé poloviny 15. století naposledy přehledně zpracoval SPERKA, J. *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XVI wieku. Średniowiecze Polskie i Powszechnie*, 2020, 12 (16), s. 96–120.

⁵² Stručný Janův medailon sumarizující též jeho rodopisná data viz STARÝ, *Opavští Přemyslovci*, s. 127–128. Za pozornost stojí, že podle listiny města Krnova, vydané 30. srpna 1474, Matyáš původně přemyslovskému knížeti slíbil, že pokud se mu poddá a dostaví se do osmi dnů do vězení do Vratislavi (k čemuž i došlo), bude mu Krnovsko navraceno. AČ, díl IV., s. 338, č. 16. Patrně tedy právě až ve Vratislavi dotlačil Matyáš svého vězně k tomu, aby mu větší část svého knížectví přenechal.

⁵³ K širšímu kontextu Matyášovy slezské politiky ve vztahu k budování nové rodové domény zejména RADEK, D. Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostředí slezských knížat. *Slezský sborník*, 2015,

Marie Sforzové, snoubenky Matyášova levobočka – mezi jinými majetky, jimiž mělo být její obvěnění zajištěno, se objevuje také *ducatus Vladislaviensis*.⁵⁴ Za tímto označením se těžko skrývá jen samotné vladislavské panství, které Matyáš po bezdětné smrti přemyslovského knížete rovněž zabral – dočasný rezidenční význam méně významné lokality ale *ad hoc* překryl tradiční centrální úlohu Krnova.

Po Matyášově smrti se vlády nad Krnovem a jeho okolím poněkud nečekaně ujala Barbora († po 1512), sestra Jana V., provdaná zřejmě od počátku osmdesátých let 15. století za hornoslezského piastovského knížete Jana IV. Osvětimského († 1495/7).⁵⁵ Oba manželé potvrdili v roce 1491 (12. srpna) privilegia města Krnov⁵⁶ a i dále se zde snažili vykonávat vladařská práva. Český, a tehdy již i uherský, král Vladislav II. však Krnovsko, nyní bez jakékoliv pochybnosti označené za knížectví („Czwilin, Jegersdorff Stat und Schloss und dem ganczen selben Fürstenthumb“), udělil 3. října 1493 jako odumřelé léno svému kanceléři, českému pánovi Janovi ze Šelemberka († 1508).⁵⁷

Je otázkou, nakolik tento krok nutně znamenal popření Barbořiných práv – již v roce 1492 totiž Šelemberk dohodl sňatek Barbořiny jedině, v té době nezletilé, dcery Heleny se svým prvorozeným synem Jiřím († 1526). Svědčí o tom regist listiny Jana Osvětimského, který se zaručil za dodržení závazku vůči Šelemberkům vysokou částkou 10 000 uherských zlatých,⁵⁸ stejně jako dochovaný originál listiny samotné Barbory, jež 11. dubna 1492 dodržení smlouvy mezi oběma rodinami přislíbila i za svou osobu.⁵⁹ Vladislavův krok tedy nemusel být vůči Barboře vysloveně nepřátelský, na druhou stranu ale přemyslovská

113, s. 207–229; stručněji ČAPSKÝ, M. – RADEK, D. Paralela ke zhořeleckému vévodství? K rodové politice Matyáše Korvína v Horním Slezsku. *Historie – otázky – problémy*, 2015, 7, s. 172–179, případně FUKALA, R. *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice: Vedita, 2007, s. 139–140.

⁵⁴ LBS I., s. 33, č. 19. K sňatkovému projektu v kostce KALOUS, A. *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice: Vedita, 2009, s. 300. Postava Jana Korvína si přitom do budoucna rozhodně zaslouží hlubší pozornost – vynikajícím heuristickým východiskem přitom bude studie KOZÁK, P. Listiny knížete Jana Korvína (1473–1504) a jeho úředníků uložené v českých archívech: originály, opisy i výtahy a zmínky v písemnostech jiných vydavatelů. *Sborník archivních prací*, 2021, roč. LXXI, č. 1, s. 137–204. Víceméně jedinou monografií věnovanou Janovi Korvínovi zůstává nicméně dodnes stará maďarská kniha SCHÖNHERR, G. *Hunyadi Corvin János 1473–1504*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1894.

⁵⁵ V poslední době jí byly věnovány dvě poměrně obsáhlé studie, a sice KOZÁK, P. Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci. *Časopis Matice moravské*, 2017, roč. CXXXVI, č. 2, s. 269–280; STARÝ, M. „... pojava k svatému manželství jich sestry dceru“. Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století. *Časopis Matice moravské*, 2018, roč. CXXXVII, č. 1, s. 57–85. Přehledný medailon s genealogickými daty viz TÝŽ, *Opavští Přemyslovci*, s. 128–131.

⁵⁶ Originál privilegia se nedochoval, jeho text je nicméně obsažen v pozdějších souhrnných konfirmacích Marie Terezie (1747) a Josefa II. (1782), uložených v SOKA Bruntál, fond Archiv města Krnov, i.č. 1, fol. 29v – 32r; i.č. 2, fol. 39v – 43r.

⁵⁷ ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, i.č. 442, sign. B XXI-4; opis lenního listu je dochován též v Staatsarchiv Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Herrschaftliche Bücher, Nr. 29, fol. 35v – 36v, pozdější opis z 18. století se nachází též v NA Praha, fond Česká dvorská kancelář (=ČDK), sign. II A 4, i.č. 590, kart. 186. Na základě vidimusu z roku 1529 byl text vydán v LBS II., s. 526–527, č. 71.

⁵⁸ Dochoval se v raně novověkém inventáři archivu braniborsko-ansbašských markrabat, jež v Krnovsku později vládl. Staatsarchiv Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Brandenburger Literalien, č. 970, f. 5r–5v.

⁵⁹ Staatsarchiv Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Geheimes Archiv, Urkunden, č. 1030.

kněžna dozajista neměla zájem, aby Šelmberkové omezovali její svrchovanost okamžitě, tím spíše, že sňatek byl vzhledem k nízkému věku nevěsty odložen. Právě k tomu ale po vydání Vladislavova lenního listu zjevně došlo a disharmonie mezi budoucími příbuznými na sebe pochopitelně nenechaly dlouho čekat.⁶⁰ Nakonec byla situace vyřešena další smlouvou, uzavřenou mezi již ovdovělou Barborou a Helenou na straně jedné a otcem a synem Šelmběrky na straně druhé v roce 1497 (6. srpna).⁶¹ Na ni pak v následujícím roce konečně navázala svatba, dohodnutá před několika lety.⁶²

Opavské vévodství bylo v roce 1318 (nakolik je známo⁶³) uděleno lénem bez specifických ustanovení týkajících se nástupnictví. Jeho dědičnost se tedy měla omezovat na mužskou linii potomků Mikuláše II., což pochopitelně platilo i pro jednotlivé jeho deriváty, vzniklé při dělení rodového majetku mezi Mikulášovy četné potomky. Lenní list, vydaný opavským knížatům v roce 1404 králem Václavem IV., sice prohlašoval všechny jejich tehdejší državy za společné léno („dass sie alle ire Furstenthumb, Herrschaft, Land und Leute in gesampter Lehn haben, halden und besiczen sollen“),⁶⁴ avšak na Krnovsko se listina *stricto sensu* nevztahovala, neboť v té době byl jeho pánem moravský markrabě Jošt. I bez toho mohli nicméně své nároky se slušnou vidinou úspěchu uplatňovat nejbližší mužští kognáti. Vzhledem k tomu, že Janův mladší bratr Václav IV. Rybnický zemřel v roce 1478 v zajetí v Kladsku, rovněž bezdětný,⁶⁵ nabízel se jako pretendent jejich bratranec Jan VI. Ratibořský († 1493).

Podstata Barbořiných nároků byla obsažena právě v naraci listiny, skrze níž v roce 1491 společně se svým manželem konfirmovala privilegia města Krnova. Zde se objevuje tvrzení, že Matyáš Korvín přislíbil Barboře a jejímu manželovi, že se po jeho smrti budou moci jakožto dědicové Jana Opavsko-Krnovského ujmout svého nápadu („Nachdem der allerdurchlauchtigst Fürst und Herr, Herr Mathias, König zu Hungarn, löblicher Gedächtnuß, dem durchlaüchtigsten Fürsten Johannsen, Herzogen zu Troppau, Rattibor und Jägerndorff, gutter Gedencknüs, Unsern lieben Schwager und Bruder, als derselbig mit etlich seinen Freüden zu thun gehabt hat, instehenden Handlungen, die Stadt Jägerndorff, Unser von Recht und Billigkeitt wegen zustehend Erbschafft eigener Macht erobert, und eingenhomen, auch Uns als rechte Erben, damit Wir desto gewisser und eigentlicher nach Ihr königl. Majestät tödtlichen Abgang solcher Unserer anwartenden Erbschafft und Gerechigkeit, desto gewisser seyn sollen, allergnädigste Versicherungen gethan.“).⁶⁶

⁶⁰ Udělení Krnovska Janovi ze Šelmběrka také znamenalo, že práva k vévodství nezískal jen jeho nejstarší syn Jiří, snoubenec Heleny Osvětimské, ale také oba mladší synové Jan a Jaroslav.

⁶¹ Také originál této smlouvy je uložen v Staatsarchiv Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Brandenburger Literalien, č. 970, f. 8r–8v.

⁶² K dataci sňatku, částí literatury kladeného hned do roku 1492, podrobněji STARÝ, „... pojava k svatému manželství jich sestry dceru“, s. 63–71. Tato studie také uvedla do české literatury povědomost o materiálech uložených v norimberském archivu.

⁶³ Samotný lenní list se nedochoval, k dispozici je pouze text Mikulášova lenního listu – viz výše.

⁶⁴ NK Praha, sign. XVII C 6, fol. 330v – 331v, č. 274; LBS II, s. 496–497, č. 31.

⁶⁵ O něm SPERKA, J. Tragiczne losy księcia rybnickiego Waclawa III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską. *Studia z Dziejów Średniowiecza*, 2016, 20, s. 253–272.

⁶⁶ SOKa Bruntál, fond Archiv města Krnov, i.č. 1, fol. 29v – 30r; i.č. 2, fol. 40r – 40v. Na základě této narače vystavěli koncept Barbořina uznaného dědičného nároku např. KOPETZKY, F. *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. Wien: In Commission bei Karl Gerold's Sohn,

Avšak jedním dechem je nutno dodat, že takový příslib se v písemné podobě nedochoval a sama jeho existence je ve světle Matyášovy shora nastíněné slezské politiky velmi málo pravděpodobná. Pokud cílem uherského krále bylo vybudovat mocenskou základnu pro jeho levobočka, nebyl vpravdě nejmenší důvod, proč by se po králově smrti měla tato základna ztenčovat. *Nota bene*, když Barbořina „spravedlnost“ byla značně pochybná. Maximálně bylo možno uvažovat o tom, že přemyslovské kněžně, která se vdávala dlouho po smrti svého otce, nebylo jejím bratrem poskytnuto při sňatku s Janem Osvětimským řádné věno. Na takovém základě by ale mohla vznášet pouze nároky finanční, nikoli si ale nárokovat dědické právo k celému knížectví.

Jako jediný, značně nejistý potenciální argument ve prospěch Barbořina tvrzení by tak mohlo být vnímáno ono *ducatus Vuladislaviensis*, vyskytující se mezi garancemi pro Blanku Marii Sforzovou. Pokud by totiž platilo, že se toto označení vztahuje jen na vladi-slavskou část přemyslovských držav, zatímco dočasně zkonfiskované jádro Krnovska sem zahrnuto nebylo, protože se počítalo s jeho pozdějším vrácením Barboře. Stále ale chybí vysvětlení, proč by měl Matyáš vůči Barboře projevit tolik vstřícnosti na úkor svého jediného, protežovaného potomka.⁶⁷ Spíše se tedy zdá, že Barbora s manželem využili příležitosti, kterou jim smrt Korvína v dubnu 1490 nabídla, a díky znalosti lokálních poměrů a zřejmě i tradiční úctě šlechtických a městských elit vůči příslušníkům přemyslovské dynastie se jim podařilo se držby chopit a navzdory všem problémům ji i úspěšně udržet. Byť za cenu kompromisu s českými Šelemberky, kteří se v té době do slezského prostoru poměrně důrazně tlačili a své ambice podpořili zasnoubením a posléze sňatkem kancléřova nejstaršího syna s Barbořinou jedinou dcerou.

Otázka dědických nároků žen se v době Matyášovy vlády vynořila i v souvislosti s dolnoslezským knížectvím olešnickým.⁶⁸ Již výše bylo uvedeno, že to bylo v roce 1329 uděleno knížeti Konrádovi I. jako mužské léno, přičemž o devět let později bylo dědické právo přiznáno i Konrádově dceři Hedvice. Konrádovi mužští potomci sice Hedviku i jejího jediného syna, Mikuláše III. Opavského († 1394), o řadu desetiletí přežili, cestou argumentace *per analogiam* bylo nicméně možno hájit i dědická práva jiných pozůstalých dcer. Přinejmenším stála zřejmě tato vyhlídka za zasnoubením, které sjednal v roce 1472 kníže Jindřich Minstrberský († 1498), syn krále Jiřího z Poděbrad, s olešnickým knížetem Konrádem X. († 1492). Do svazku manželského měli posléze vstoupit Jindřichův prvozený syn Albrecht († 1511) s Konrádovou neteří Barborou, jedinou dcerou nedávno

1869 (= Archiv für österreichische Geschichte XLI), s. 84; BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*, s. 229, či nověji KOUŘIL – PRIX – WIHODA, *Hrady českého Slezska*, s. 525.

⁶⁷ Bohužel, nejsou známy podmínky separátní dohody Jana Krnovského s Matyášem z roku 1474, na kterou odkazovala vratislavská mírová smlouva mezi Vladislavem II. a Korvínem z konce téhož roku. K obsahu vratislavských ujednání blíže již PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Svazek XI.*, s. 83–85. Pokud by Barbořino tvrzení bylo pravdivé, znamenalo by, že se Jan V. vzdal doživotně vlády v Krnovsku výměnou za příslib, že bude posléze předáno jeho sestře, avšak až po smrti uherského krále. Taková konstrukce ale rozhodně nepůsobí zvlášť smysluplně ani věrohodně. K otázce převzetí vlády v Krnovsku ze strany titulární osvětimské kněžny blíže již STARÝ, „... pojav k svatému manželství jich sestry dceru“, s. 61–63.

⁶⁸ Jeho dějiny nově zpracovali MROZOWICZ, W. – WISZEWSKI, P. *Olešnica od czasów najdawniejszych po współczesność*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT-Wrocławskie Wydawn. Oświatowe, 2006 (k sledovanému období zejména s. 56–66). Velmi hutný přehled klíčových událostí v období let 1471–1479 sestavil též RADEK, *Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostředí slezských knížat*, s. 219–222.

zemřelého knížete Konráda IX. († 1471).⁶⁹ Zároveň odkoupil Jindřich za 9 000 zlatých některé Konrádovy hornoslezské državy. Pro odpor krále Matyáše ale k jejich odevzdání nedošlo a z téhož důvodu bylo zřejmě odstoupeno i od sňatkového projektu.⁷⁰

Další dvě zajímavé kauzy již spadají do období třicetileté války. V první řadě jde o Těšínské knížectví, představující jeden ze základních stavebních kamenů Horního Slezska. Zdejší mužská linie Piastovců vymřela teprve v roce 1625, když mladý kníže Bedřich Vilém náhle zemřel v císařských vojenských službách v Kolíně nad Rýnem. Ve své poslední vůli odkázal knížectví své starší sestře Alžbětě Lukrécii (která jej ostatně již dříve spravovala v době jeho nezletilosti jako regentka).⁷¹ Tento odkaz ale nenašel pochopení u vídeňského dvora, neboť císař považoval Těšínsko za odumřelé léno. Další osudy knížectví se pak staly předmětem několikaletého a vcelku pozoruhodného právního sporu.⁷²

Alžběta Lukrécie, provdaná již v té době za Gundakara z Lichtenštejna, moravského pána, který byl císařem povýšen v roce 1623 na knížete,⁷³ zareagovala flexibilněji než císařská správa a 12. září 1625 přijala hold těšínských stavů a ujala se v knížectví vlády. Teprve o šest dní později dorazil do Těšína císařský komisař Karel Hanibal Purkrabí z Donína, jemuž v podstatě nezbylo než vzít situaci na vědomí. Stavové, jimž alespoň

⁶⁹ ROTH, G. (ed.). *Peter Eschenloer Geschichte der Stadt Breslau. Teilband II.* Münster – New York – München – Berlin: Waxmann, 2003, s. 901–902.

⁷⁰ JIRÁSEK a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I.*, s. 409. Možno doplnit, že již v roce 1474 se Konrád X. dohodl na prodeji Olešnicka se saskými knížaty, která si na část země dělala nárok, neboť v roce 1452 udělil římský král Bedřich III. jakožto poručník Ladislava Pohrobka pozůstalost po bezdětném Konrádovi VII. (strýci Konráda X.) lénem své sestře Markétě, provdané za saského kurfiřta. LBS II., s. 58–60, č. 56. Listinu obnovil v roce 1474 i král Matyáš a následně došlo 22. února 1475 mezi Markétinými syny Arnoštem a Albrechtem na straně jedné a Konrádem X. na straně druhé k uzavření velmi obsáhlé smlouvy, v níž se saští vévodové zavázali vyplatit olešnickému knížeti jednorázově 9 200 zlatých a dále mu odvádět roční rentu 1 000 zlatých, za což jim bylo zaručeno jeho dědictví. LBS II., s. 73–74, č. 71 (list krále Matyáše z 19. října 1474), s. 78–85, č. 83 (smlouva z 22. února 1475). Nakonec ale ani toto dědičné ujednání nevstoupilo v účinnost, neboť se proti němu znovu postavil uherský král. Blíže RADEK, Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostředí slezských knížat, s. 220 (který ovšem omylem považoval Markétu nikoli za Habsburkovnu, ale za sestru Konráda VII. Olešnického).

⁷¹ BIERMANN, G. *Geschichte des Herzogthums Teschen.* Teschen: Prochaska, 1894, s. 142–143.

⁷² Nejvíce informací zřejmě snesl o této kauze WINKELBAUER, T. *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat im konfessionellen Zeitalter* (=Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 34). Wien – München: Oldenbourg, 1999, s. 517–531. Poutavě, bohužel bez odkazů na archivní prameny, ji přiblížil též ŠMERDA, M. Kněžna Alžběta Lukrecie a protireformace na Těšínsku. *Těšínsko. Vlastivědný časopis*, 2004, roč. XXXXVII, č. 4, s. 1–10; TÝŽ. Za vším hledej ženu aneb Alžběta Lukrecie Těšínská a spor o Těšínské knížectví. In: *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám.* Brno: Matice moravská, 2009, s. 625–643. Obě tyto textové ze značné části identické práce přitom z příslušných pasáží Winkelbauerovy monografie z velké části vycházejí. Přehledově též KORBELÁŘOVÁ, I. – ŽÁČEK, R. *Těšínsko – země Koruny české. Ducatus Tessenensis – terra Coronae Regni Bohemiae (K dějinám knížectví od počátků do 18. století).* Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2008, s. 130–133, 137–139.

⁷³ WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 198–199; BRŇOVJÁK, J. Lichtenštejnové a jejich knížecí tituly v 17.–18. století (2. část). *Genealogické a heraldické listy*, 2017, roč. XXXVII, č. 4, s. 6; TÝŽ. Primi oder ultimi inter pares? Zum Titularaufstieg der Liechtensteiner im 17.–18. Jahrhundert (aus der Sicht der Länder der böhmischen Krone). *Studia historica Brunensia*, 2017, roč. LXIV, č. 1, s. 110–111.

vytknul ukvapenost, mu totiž předložili ve Vídni neznámé privilegium, které se zdálo Alžbětinu vládu dostatečně justifikovat.⁷⁴

Stejně jako ostatní hornoslezská knížectví, stalo se Těšínsko lénem České koruny v roce 1327. Lenní list Jana Lucemburského hovořil v souvislosti s přechodem knížectví obecně o Kazimírových *heredes ac successores*,⁷⁵ což nelze interpretovat jinak než jako mužskou linii jeho potomků. Jak již bylo totiž výše ukázáno, nástupnictví v linii ženské bylo vždy explicitně zdůrazněno jako mimořádná milost.⁷⁶ Situace se ale změnila v roce 1498, kdy kníže Kazimír II. († 1528) obdržel od krále Vladislava Jagellonského obsáhlý majestát, jímž mu byla potvrzena předchozí privilegia a přidány byly některé další výsady. Především se zde pak objevil článek, podle něhož panovník souhlasil s tím, „aby on a dědicové jeho, mužského i ženského pohlaví a bližší a příbuznější jeho ve všem knížetství těšínském a blštinském dědili, a s jednoho na druhého krví příbuzného a přirozeného všechny statky připadaly až do čtvrtého kolena, a to též bez překážky Našie, budoucích Našich, králuov českých a knížat slezských, i jiných všech lidích nyní i potomně“.⁷⁷

Nutno říci, že formulaci této části Vladislavova privilegia rozhodně není možné považovat za zcela jednoznačnou. Z hlediska jazykového by totiž mohla být chápána tak, že byla dědičnost v uvedeném rozsahu garantována jen čtyřem generacím Kazimírových potomků.⁷⁸ Z logiky věci se ale mnohem případněji jeví výklad Jana Kaprase, který soudil, že těšínská knížata dosáhla tímto majestátem „práva dědického pro dcery a pro vedlejší linie až do čtvrtého kolena od zůstavitele“.⁷⁹ Descendentní linie Kazimírových potomků obojího pohlaví tedy měla dědění zaručené, týkalo se to ale zřejmě jen těch, kteří pocházeli přímo z vládnoucí piastovské dynastie. Příbuzní po přeslici (tj. potomci vyvdaných Piastoven) měli být omezeni právě oním „čtvrtým kolenem“, tedy čtvrtým stupněm příbuzenství k předchozímu vládci. Tomuto výkladu neodporuje ani další právní věta, avizující další existenci královského odúmrtního práva („Než po čtvrtém kolenu, když by všickni sešli a zemřeli, jakož se mezi lidmi přiházie, mají potom všechny takové odúmrti na Nás a neb na budoucie Naše, krále české, připadati, beze všeho prostředku.“)

Milan Šmerda uvedl ve svých studiích, že podstatou sporu, který se v roce 1625 rozhořel, „byla otázka, zda Těšínské knížectví mělo alodiální (dědičný v daném rodu) charakter, nebo zda bylo lénem České koruny“, a to s poukazem na to, že pouze v prvním případě

⁷⁴ ŠMERDA, Kněžna Alžběta Lukrecie a protireformace na Těšínsku, s. 2; TÝŽ, Za vším hledej ženu aneb Alžběta Lukrecie Těšínská a spor o Těšínské knížectví, s. 626.

⁷⁵ LBS II., s. 560–561, č. 2. Originál Kazimírova lenního reverzu je v AČK, i.č. 119.

⁷⁶ Kazimírovi se ovšem dostalo zcela odlišné výsady, spočívající v příslibu dědictví sousedního Osvětimského knížectví, pokud by vymřela tamní piastovská linie reprezentovaná jeho synovcem Janem.

⁷⁷ V pozdějších konfirmacích a opisech dochované privilegium bylo vydáno např. v AČ, díl XVIII., s. 20–21, č. 10, či KAPRAS, J. Privilegia těšínská z roku 1498 a 1572. *Věstník Matice opavské*, 1912, XX, s. 24–27. Zde jsou na s. 22–23 uvedeny některé dochované exempláře, další opis je např. v NA Praha, fond Stará manipulace, sign. P 106/T 8, i.č. 2697, kart. 1804. Německý překlad privilegia lze *in extenzo* nalézt v LBS II., s. 571–573, č. 20.

⁷⁸ Už vůbec pak privilegium nelze vykládat tak, že by se dědičnost vévodství obecně omezovala jen na čtyři generace Kazimírových potomků, neboť taková „výsada“ by v dlouhodobém horizontu mohla vést spíše ke zhoršení právní pozice těšínské piastovské linie.

⁷⁹ KAPRAS, Privilegia těšínská z roku 1498 a 1572, s. 25, pozn. 33. Podobně KORBELÁŘOVÁ – ŽÁČEK, *Těšínsko – země Koruny české*, s. 83 („Dědit mohli navíc nově nejen přímí potomci, ale také poboční příbuzní až do čtvrtého kolena.“)

by byla dědičnost v ženské linii nezpochybnitelná.⁸⁰ Avšak toto tvrzení se zdá jen těžko obhájitelné. Za prvé nemohlo být o lenním charakteru Těšínska nejmenších pochyb – měla ho všechna slezská knížectví, což byla skutečnost všeobecně známá, slavnostním udělením lén opakovaně potvrzovaná. Za druhé je pak třeba říci, že uvedená skutečnost mohla mít vliv maximálně na platnost závěti posledního těšínského Piastovce. Pro testamentární dispozici s lenními statky totiž bylo nevyhnutelně třeba získat souhlas suveréna (lenního pána), zatímco u zpupných statků mohla v tomto směru panovat větší svoboda.⁸¹ Pokud jde ale o zákonné dědické právo žen, to bylo garantováno privilegiem z roku 1498 a právní podstata Těšínska na ně tudíž neměla žádný vliv.

Skutečnost, že vídeňský dvůr si byl vědom značné problematičnosti své pozice, ukazuje již sama skutečnost, že bylo Těšínsko bez reálného odporu ponecháno Alžbětě Lukrécii, jež jím vládla ve stejném rozsahu jako dříve její bratr a před ním jejich společní ascendenti. Ve víru třicetileté války se sice otázka Těšínska logicky nemohla dostat do centra pozornosti císařského dvora, i tak by ale dvorské orgány bývaly jistě postupovaly důrazněji, kdyby si byly císařovými nároky jistější.

Pro Alžbětu ale bylo na druhou stranu nepříjemné, že se panovník zdráhal formálně a definitivně uznat oprávněnost její držby a udělit jí léno. Zatímco Alžbětin manžel Gundakar opakovaně v tomto směru intervenoval (např. v letech 1628, 1631 či 1632),⁸² sama kněžna zřejmě postupně propadla skepsi a snad i pod vlivem svých rádců se rozhodla řešit celou záležitost kompromisem. Velkou roli hrála v tomto rozhodnutí zřejmě skutečnost, že její manželství s Gundakarem dospělo do stavu faktického odloučení a v roce 1637 se zhoršily její vztahy i s jediným přeživším synem Ferdinandem Janem.⁸³ Koncem roku 1638 (29. prosince) tak mohla být ve Vídni vydána císařská rezoluce, která cestou „císařské milosti“ garantovala Alžbětě Lukrécii doživotní držbu Těšínska a všechny požitky z ní plynoucí, avšak s tím, že se kněžna zřekne jakýchkoliv dědických nároků svých potomků. Knížectví mělo po její smrti definitivně spadnout na Českou korunu a jejím dětem měla být pouze vyplacena částka 50 000 zlatých.⁸⁴

Poslední těšínská Piastovna⁸⁵ si touto cestou poněkud sobecky zajistila klidnou doživotní držbu rodné země, zároveň ale rezignovala na práva svých dětí, i když vyhlídka na jejich prosazení rozhodně nebyla beznadějná. Alespoň nakolik je prozatím známo – do budoucna se ovšem ještě nepochybně otevírá prostor pro podrobnější analýzu souvisejících archivních pramenů, osvětlení všech zákoutí této kauzy a poznání a zhodnocení

⁸⁰ ŠMERDA, Kněžna Alžběta Lukrecie a protireformace na Těšínsku, s. 2; TÝŽ, Za vším hledej ženu aneb Alžběta Lukrecie Těšínská a spor o Těšínské knížectví, s. 626.

⁸¹ Ovšem např. v Čechách vyžadovala poslední vůle v podobě standardního testamentu (kšaftu), aby panovník nejprve udělil prostřednictvím dvorské kanceláře testátorovi tzv. mocný list. Bližší např. RAUSCHER, R. *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava: Nákladem Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, 1922, s. 64–66; KRÁL, P. *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650* (= Monographia Historica, svazek 2). České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2002, s. 15–17.

⁸² WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 527.

⁸³ Tamtéž, s. 536.

⁸⁴ Tamtéž, s. 527 (s odkazem na archiválie uložené ve Vídni a Vaduzu).

⁸⁵ Myšleno poslední legitimní, neboť po jejím bratrově zůstala dcera (Marie) Magdalena, povýšená císařem v roce 1640 na svobodnou paní z Hohenštejna. Spolu s ní byl povýšen také Alžbětin nemanželský bratr Václav Bohumír († 1672). ČDK, sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 443; NA Praha, fond Salbuchy (=SAL), kniha č. 55, i.č. 23, fol. 101v – 109v.

právní argumentace zúčastněných stran. Rozhodně ale stojí za povšimnutí, že již v roce 1639 nabídl vídeňský dvůr Alžbětě, že za zaplacení částky 50 000 zlatých může knížectví odkázat, komu bude chtít. O svá dědická práva chtěl posléze bojovat také shora uvedený Ferdinand Jan z Lichtenštejna, který v roce 1643 nabídl za jejich uznání dokonce 150 000 zlatých. Touto částkou ovšem nedisponoval, navíc s tímto řešením nesouhlasil ani jeho otec, který stále trval na bezpodmínečné právoplatnosti dědických nároků potomků, které s Alžbětou Lukrécie zpłodil.

Ještě v roce 1648 nabídla dvorská komora Ferdinandovi, že budou jeho práva uznána za nižší částku 90 000 zlatých. Nakonec se chtěla o vyjednávání pokusit i sama Alžběta Lukrécie, avšak Ferdinand obdržel od hraběte Martinice (zřejmě Jiřího Adama I.) informaci, že dvůr trvá na finanční kompenzaci a matce cestu do Vídně rozmluvil. Tím bylo veškeré úsilí o další udržení Těšínska pod vládou Lichtenštejnů definitivně odloženo *ad acta* a po Alžbětině smrti v roce 1653 připadlo v souladu s 15 let starou dohodou (obnovenou na pozadí výše uvedených jednání 14. listopadu 1644⁸⁶) císaři Ferdinandovi III., který je vzápětí udělil lénem svému stejnojmennému následníkovi.⁸⁷

Ve druhé polovině čtyřicátých let 17. století se ve Vídni řešila také otázka dalších osudů dolnoslezského vévodství olešnického, které představovalo od roku 1495 základnu rodové moci knížat z Minstrberka, tedy mužských potomků krále Jiřího z Poděbrad.⁸⁸ Jak již bylo uvedeno, ti o zisk Olešnicka usilovali již v sedmdesátých letech 15. století, a to i skrze zasnoubení knížete Albrechta († 1511) s Barborou, jedinou dcerou nedlouho předtím zesnulého knížete Konráda IX. Sňatek ovšem nakonec nebyl realizován a mladá Piastovna záhy zemřela, ještě před svým strýcem. Poděbradové se tak do držení Olešnicka dostali jiným způsobem, když kníže Jindřich postoupil králi Vladislavovi svá česká panství Poděbrady a Kostomlaty nad Labem a na oplátku obdržel Olešnicko s připojeným panstvím Volov a doplatkem 5 000 kop pražských grošů.⁸⁹

Mužská linie Jindřichových potomků vymřela v roce 1647 knížetem Karlem Bedřichem. Zůstala po něm jediná dcera Alžběta Marie († 1686), kterou krátce před svou smrtí provdal za protestantského knížete Silvia Nimroda Würtemberského († 1664).⁹⁰ Již dříve přítom ve své závěti stanovil, že má být Alžběta jeho dědičkou, resp. vdá-li se, má se novým vévodou stát její manžel.⁹¹ K tomu je nutno dodat, že při udělení Olešnického knížectví Jindřichovi Minstrberskému a jeho synům v roce 1495 bylo stanoveno, „aby v témž právě a povinnostech králi J[eho] M[ilos]ti a Koruně české manstvím příslušeli, jakož

⁸⁶ ČDK, sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 500; SAL, kniha č. 54, i.č. 22, fol. 458v – 464v. V této listině se objevuje také odkaz na další, literaturou opomíjený právní dokument, totiž rezignaci („Verzicht“) Alžběty Lukrécie z 28. března 1639.

⁸⁷ Podrobně WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 536–540.

⁸⁸ Jejich genealogii zpracoval GŁOGOWSKI, S. *Potomci krále Jiřího z Poděbrad (Genealogie knížat z Minstrberka)*. Ostrava: Klub genealogů a heraldiků, 1989; TÝŽ. *Genealogia Podiebradów*. Gliwice: Studio DTP, 1997. Různým aspektům jejich rodových dějin je věnována kolektivní monografie FELCMAN, O. – FUKALA, R. a kol. *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

⁸⁹ Originál smlouvy je v AČK, i.č. 1804, edice AČ V., s. 457–460, č. 48. Opis a německý překlad smlouvy jsou též v ČDK, sign. II A 4, i.č. 604, kart. 204, fol. 18r – 21v, 23r – 28v.

⁹⁰ K osobě Silvia Nimroda FEIST, M. Sylvius Nimrod, Herzog von Oels. *Zeitschrift für Geschichte Schlesiens*, 1918, LII, s. 85–102.

⁹¹ GŁOGOWSKI, *Potomci krále Jiřího z Poděbrad*, s. 80; TÝŽ, *Genealogia Podiebradów*, s. 147.

sú to prvné kniežata tak drželi“.⁹² Existenci dedického práva žen z této listiny žádným způsobem dovozovat nelze, stejně tak se neobjevuje ani v žádné z dalších panovnických listin. Proto mohl Ferdinand III. označit Olešnicko po smrti Karla Bedřicha za *feudum masculinum apertum*, tedy odumřelé mužské léno.⁹³ Nároky Alžběty Marie a jejího chotě se tedy odvíjely od toho, nakolik je právoplatný testament Karla Bedřicha.⁹⁴

V této souvislosti je na místě upozornit na relativně nedávno předtím vydaný císařský majestát z 25. září 1637. Jím byla bratřím Jindřichovi Václavovi a Karlovi Bedřichovi Minstrberským Ferdinandem III. konfirmována všechna starší privilegia a zároveň jim bylo uděleno právo svobodně, bez překážky kohokoli včetně českých králů své statky za plného zdraví i na smrtelném loži zajistit, zapsat, odkázat, dát či věnovat komukoliv („Wir begnaden auch auß sonderbahren Gnaden, und königlicher Macht alß ein vollmechtiger regierender König zu Böhemb und obrister Hertzog in Schlesiens, massen auch von Unsem Vorfahren beschehen, mehr angeregte beyde Hertzoge, Heinrich Wentzeln, und Carl Fridrichen, ihre Erben und Nachkommen für Unß, Unßere Erben, und nachkommende Könige zu Böhemb, das Ihre Leibden gantz volle Macht und Gewalt haben sollen, und mögen, ihre Fürstenthumb, Schloß, Städte, Landt und Leüthe, und Gütter, mit allen ihren Ein- und Zuegehörungen, wie oben clärlich berührt, so sie jetzo haben oder künfftig gewinnen möchten, bey gesunden Leibe, oder auf ihren Todtbetthe, eines Theils, oder gar, weme sie wollen, zu verschaffen, zu verschreiben, zu vermachen, zu zuaignen und zu vergeben unter ihren aignen Brief und Siegl, vor Unß, Unßeren Erben und nachkommenden Königen zue Böhemb und obristen Hertzogen in Schlesiens, und sonst allermenniglich frey und ungehindert“).⁹⁵ Ačkoliv se ve výčtu právních jednání, k nimž byl oběma vévodům dát předem souhlas, neobjevilo přímo sloveso „testieren“, je celkem nepochybné, že ustanovení svou formulací jednoznačně směřovalo k široce koncipované možnosti Poděbradů nakládat s Olešnickem podle jejich vůle.

Silvius s Alžbětou, resp. jejich zástupci se otcova (tchánova) testamentu pochopitelně dovolávali, stejně jako textu dřívějších lenních listů, které Poděbradům garantovaly širokou volnost při nakládání s jejich vévodstvím. V jejich očích si tak sice Olešnicko drželo formu léna, obsahově ale nabývalo kvalitu svobodného majetku.⁹⁶ Podobně jako v těšínské kauze, bylo jejich výhodou i to, že se vlády v knížectví reálně ujali. Naproti tomu císařský

⁹² AČ V., s. 457–460, č. 48.

⁹³ ČDK, sign. II A 4, i.č. 604, kart. 204, fol. 28r; SINAPIUS, J. *Olsnographia oder Eigentliche Beschreibung des Oelßnischen Fürstenthums in Nieder-Schlesiens*. Leipzig – Frankfurt: Brandeburger, 1707, s. 251.

⁹⁴ Právní jednání týkající se převzetí Olešnicka Silviem Nimrodem Württemberským a jeho chotí je možné poznat díky souboru písemností, uloženému v ČDK, sign. II A 4, i.č. 604, kart. 204. Minimálně většinu z nich měl k dispozici i SINAPIUS, *Olsnographia oder Eigentliche Beschreibung des Oelßnischen Fürstenthums in Nieder-Schlesiens*, s. 250–254. S některými nepřesnostmi popsal spor také FEIST, M. Die Oelser Lehnsübertragung vom Jahre 1648. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*, 1916, L, s. 131–150.

⁹⁵ ČDK, sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 466; SAL, kniha č. 47, i.č. 20, fol. 706v – 711r (zde fol. 709v – 710r). Na udělení „práva svobodného odkazu“ upozornil ve svých pracích také ŽUPANIČ, J. Dědici Poděbradů – württemberští vévodové ve Slezsku. *Historický obzor*, 2003, roč. XIV, č. 9–10, s. 196; TÝŽ. Württemberkové v Olešnici. *Studia zachodnie*, 2011, 13, s. 52. Pro úplnost možno dodat, že stejné ustanovení lze najít již při udělení Olešnicka a konfirmaci privilegií otci obou vévodů, Karlovi II. († 1617), císařem Matyášem 26. srpna 1613. ČDK, sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 466; SAL, kniha č. 23, i.č. 9, fol. 136r – 141r.

⁹⁶ FEIST, Die Oelser Lehnsübertragung vom Jahre 1648, s. 142 („das feudum habe sein eigenstes Wesen verloren, es habe vielmehr Allod-Qualität erlangt“).

dvůr podobně jako v případě Těšínska hledal cestu, jak Olešnicko přiřadit k přímým panovníckým državám. Celá kauza tak opět, vcelku logicky směřovala ke kompromisu přijatelnému pro obě strany. Licitace o jeho podobě se poněkud protáhly, ale vzhledem k tomu, že probíhaly na pozadí vestfálských mírových jednání, vedoucích k definitivnímu uzavření třicetiletého evropského konfliktu, nelze je rozhodně považovat za nepřiměřeně zdoluhavé.

Dne 30. července 1648 byla mezi knížecími manželi a zplnomocněnými císařskými komisaři ve Vratislavi uzavřena smlouva (*tractatus*), jíž se císař zavázal udělit Olešnicko württemberskému knížeti, jeho choti a jejich potomkům obojího pohlaví („und derer ehelichen Descendenten Mann und Weiblichen Geschlechts“). Naproti tomu měli Silvius a Alžběta habsburskému vládci postoupit moravské panství Jevišovice, které bylo vzhledem ke svému alodnímu charakteru jejich nezpochybnitelným dědictvím po Karlu Bedřichovi, a k němu přihodit částku 28 000 tolarů.⁹⁷ V návaznosti na to pak vydal Ferdinand III. 15. prosince 1648 lenní list, v němž bylo Olešnicko znovu výslovně označeno za odumřelé mužské léno a v souladu s dohodou bylo uděleno Silviovi, jeho choti a jejich potomkům obojího pohlaví („haben Wir hierauf solch Fürstenthumb Ölb sambt deßen Appertinenzien und Zugehörungen Ihme, seiner Gemahlin, und derer ehelichen Descendenten, Mann und weiblichen geschlechtes, zum fürstlichen Lehen verliehen“).⁹⁸ O dva dny později pak obdrželi Silvius Nimrod a jeho choť ještě majestát, jímž byl jim a jejich potomstvu polepšen erb o srdeční štítek se znakem Olešnicka.⁹⁹

Pro zajímavost možno dodat, že po vyměření mužské linie Württemberků v roce 1792 se situace do jisté míry opakovala, když léno obdržel (nyní již od pruského krále) zeť posledního z nich, vévoda Bedřich August Brunšvicko-Lüneburský. Okolnosti byly ovšem lehce kuriózní – Karel Kristián Württembersko-Olešnický vyjednal nástupnictví Bedřicha Augusta v době, kdy byl snoubencem jeho jediné dcery Bedřišky Žofie († 1789). Ta ovšem zemřela ještě před Karlem a svému choti žádného potomka neporodila. V době, kdy Karel Kristián umíral, byl tedy brunšvicko-lüneburský vévoda již jen jeho bývalým zetěm a bylo zřejmé, že se Olešnicko dostane do rukou rodiny, která nebude s umírajícím vládcem pokrevně spřízněna. Proto se také Karel Kristián snažil Bedřicha Augusta vydědit a vévodství přenechat hlavní linii württemberské dynastie. K tomu ale nedošlo pro nesouhlas pruského krále.¹⁰⁰

Necelých třicet let po minstrberských Poděbradech vymřela i poslední linie druhdy tak rozvětvených slezských Piastovců. Smrtí patnáctiletého knížete Jiřího Viléma se v roce 1675 uprázdnil poměrně rozsáhlý komplex vévodství lehnického, březského a volovského. Poslední žijící člen rodu, jeho strýc August († 1679), pocházel z morganatického manželství, nebyl nositelem knížecího titulu a neměl na rodová knížectví dědický nárok.¹⁰¹

⁹⁷ ČDK, sign. II A 4, i.č. 604, kart. 204, fol. 58r – 62v. Určitě stojí za pozornost, že manželé dali přednost zaplacení poměrně vysokého peněžního obnosu, místo aby panovníkovi postoupili i druhé moravské dominium Šternberk, které bylo rovněž součástí dědictví po Karlu Bedřichovi.

⁹⁸ ČDK, sign. II A 4, i.č. 604, kart. 204, fol. 2r – 5v.

⁹⁹ SAL, kniha č. 59, i.č. 24, fol. 477r – 481v.

¹⁰⁰ ŽUPANIČ, Dědici Poděbradů – württemberští vévodové ve Slezsku, s. 204; TÝŽ, Württemberkové v Olešnici, s. 61.

¹⁰¹ O druhém manželství vévody Jana Kristiána Břežského a potomstvu, které z něj vzešlo, blíže SCHIMMELPFENNIG, C. A. Herzog Johann Christians von Brieg zweite Ehe mit Anna Hedwig von Sitsch und die aus derselben abstammende piastische Neben-Linie der Freiherrn von Liegnitz. *Zeitschrift für Geschichte und*

Zcela bez naděje byla s ohledem na dědičnost léna pouze v mužské linii také Jiřího sestra Charlota a všechna tři vévodství zabral neprodleně císař Leopold, který již měsíc po Jiřího smrti přijal hold tamních stavů.¹⁰²

Jak je z dosavadního obsáhlého výkladu patrné, objevovaly se nároky pozůstalých ženských příslušnic vládnoucích slezských knížecích rodů (resp. jednotlivých jejich linií) v průběhu středověku a raného novověku opakovaně a většinou vyvolávaly poměrně složité právní spory, v nichž jako druhá strana zpravidla vystupoval český král jakožto lenní pán, uplatňující své právo odúmrtí (*ius caducum, ius devolutionis, ius bonorum vacantium*).¹⁰³ Bylo to dáno tím, že v průběhu první poloviny 14. století se všechna slezská knížectví během relativně krátké doby stala lénem České koruny. Všechny sledované kauzy se tak musely řešit podle práva lenního. Jedinou, s ohledem na tuto skutečnost zcela specifickou, výjimku tedy představují spojená knížectví svídnické a javorské, která připadla potomkům císaře Karla IV. s jeho třetí chotí, která pocházela z tamní linie rodu Piastovců. Je ale třeba jedním dechem dodat, že právě polské knížecí právo dědické nároky žen zásadně neuznávalo a odkaz Boleslava II. Svídnického ve prospěch jeho neteře a jejího potomstva byl sám o sobě velmi problematický a mohl se v praxi realizovat jen díky naprosto nesouměřitelnému mocenskému potenciálu císaře na jedné a potenciálních instetátních dědiců, minstrberských knížat (která byla *nota bene* rovněž císařskými vazaly), na druhé straně. Tím spíše, že císařovy zájmy respektovali i ostatní velcí politici hráči v regionu, králové polský a uherský.

Pokud jde o samotné lenní právo, jímž se řídily právní poměry ostatních slezských knížectví, která si zachovala vlastního zeměpána, je třeba si uvědomit, že se nejednalo o jediný, univerzální soubor norem. Pro každé knížectví byly totiž vztahy mezi suverénem a vazalem a rozsah kompetencí druhého uvedeného nastavovány samostatně prostřednictvím lenních listů a dalších na ně navazujících dokumentů. Právě na dědičnosti lén lze přitom tuto variabilitu demonstrovat velmi přesvědčivě.

Standardně byla knížectví udělena stávajícím vládcům a jejich mužskému potomstvu. Některé lenní listy ale obsahovaly odchýlnou úpravu. Obecně na veškeré potomstvo

Alterthum Schlesiens, 1871, roč. XI, č. 1, s. 121–170; TÝŽ. Die Piastische Nebenlinie der Freiherrn von Liegnitz. *Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, 1872, roč. XI, č. 2, s. 275–302. Jak manželka břežského knížete, tak jejich společné děti měly být nositeli titulu svobodných pánů z Lehnice – srovnej císařské majestáty z let 1627 a 1628, jejichž koncepty, resp. opisy jsou v ČDK, sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 456; SAL, kniha č. 26, i.č. 11, fol. 760r – 764v a 787r – 794v. Sám August byl dalším majestátem z roku 1664 povýšen na hraběte a bylo mu uděleno právo na oslovení „Hoch- und Wohlgeboren“. SM, sign. S 209/L 82, i.č. 3336, kart. 2294 (císařský list českým místodržícím z 12. ledna 1664).

¹⁰² JIRÁSEK, Z. a kol. *Slezsko v dějinách českého státu II. 1490–1763*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 178 a s. 428, pozn. 204, kde se správně upozorňuje na to, že Charlottina konverze ke katolictví přišla až později a nesouvisela se snahou o získání podpory pro její případné nároky u císařského dvora. Podrobné materiály související s vyměněním lehnicko-břežské linie Piastovců jsou v ČDK, sign. II A 4, i.č. 590, kart. 183–184. V zásadě se v nich ale dominantně objevují písemnosti týkající se nároků Jiřího matky Luisy rozené Anhaltsko-Desavské na obvěnění, resp. alodní majetek. Osobě Charlotty je věnována obsáhlá studie MÜNCH, G. Charlotte von Liegnitz, Brieg und Wohlau, die Schwester des letzten Piasten. Teil I. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, 1952, 10, s. 148–188, Teil II. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, 1953, 11, s. 127–168, Teil III. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, 1954, 12, s. 112–169, Teil IV. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, 1955, 13, s. 172–227.

¹⁰³ K terminologii STIEBER, M. Kaducita. In: *Slovník veřejného práva Československého. Svazek II*. Brno: Polygrafia, 1929, s. 127.

ženského pohlaví byla ovšem dědičnost léna rozšířena pouze v případě spojených knížectví bytomského a kozelského a knížectví ratibořského. Nástupnictví po přeslici lze patrně hledat i v pozadí výsady pro Leška Ratibořského, jemuž bylo dále garantováno právo, aby svou zemi v případě absence mužského i ženského potomstva svobodně odkázal, ovšem s tím, že obmyšleným měl být některý z vazalů českého krále. Těžko pochybovat, že tu šlo o ustanovení směřující ve prospěch Leškovy sestry Anny a jejího chotě, opavského přemyslovského knížete Mikuláše II. U Olešnicka byla o něco později (1338) dědičnost rozšířena i na jedinou dceru tamního knížete. Konečně pak v roce 1498 bylo nástupnictví dcer zakotveno i do privilegia Vladislava II. Jagellonského pro těšínského knížete Kazimíra II., přičemž poněkud nejasné omezení „až do čtvrtého kolena“ se zřejmě vztahovalo na stupeň příbuzenství kolaterálních pokrevců, kteří měli být případně k dědictví rovněž povolávání, nikoli na počet generací descendantů.

Jak v případě Bytomska a Kozelska, tak později u Těšínska došlo k tomu, že po vymření tamních mužských linií Piastovců se vlády skutečně ujaly jejich pozůstalé ženské příslušnice. Ani v jednom případě to ale neproběhlo bez potíží – u Bytomska s Kozelskem využil Karel IV. většího množství potenciálních dědiček (dcer a sester knížete Boleslava), nechal pretendenty vydat listinu, že jsou obě knížectví odumřelým lénem a teprve potom mezi ně Boleslavovu pozůstalost „z milosti“ rozdělil. V Těšínsku se po smrti Bedřicha Viléma ujala v roce 1625 vlády jeho sestra Alžběta Lukrécie, provdaná z Lichtenštejna, ani její nároky ale nebyly u tehdy již vídeňského dvora přijaty bez pochybností. Nakonec vykrystalizovalo kompromisní řešení, když Alžběta si mohla vládu ponechat doživotně, vzdala se ale dědičských nároků svých potomků (k velké nevoli svého manžela a jejich otce, knížete Gundakara). Vídeň byla sice nakonec ochotna jim Těšínsko ponechat, ale nikoli s odkazem na listinu z roku 1498, nýbrž cestou milosti, na základě zaplacení nemalé částky peněz, což se nakonec z různých důvodů nerealizovalo. Naproti tomu v Olešnicku při vymření tamních vládců v roce 1492 žádná Piastovna naživu nezůstala, navíc listina krále Jana z roku 1338 se vztahovala výslovně pouze na kněžnu Hedviku, jejíž jediný potomek, kníže Mikuláš III. Opavský, zemřel bezdětný již na sklonku 14. století.

Mimořádně zajímavý byl spor o Ratibořsko, které se uprázdnilo v roce 1336. Kníže Lešek totiž žádný odkaz ve smyslu královského privilegia neučinil a se svými intestátními nároky vystoupili jeho četní bratraci. Král Jan ale na závěr mimořádně vzrušeného jednání ve Vratislavi rozhodl, že polské dědičné právo nemá ve vztahu k lennímu knížectví své opodstatnění a přenechal Ratibořsko přeci jen Leškovu švagrovi, Mikulášovi II. Opavskému. Pokud bylo později (1366) knížectví Karlem IV. uděleno Mikulášovu prvozenému synovi Janovi I. s poukazem na dědičné právo jeho matky, byla důvodem spíše snaha (výhodná stejně pro Jana, jako pro Karla) omezit dědičnost Ratibořska na tuto linii Mikulášových potomků.

Opavských Přemyslovců se týká také spor o držbu Krnovska, které král Matyáš Korvín v roce 1474 odebral Janovi V. († 1483). Je ovšem třeba dodat, že se Krnovsko během 15. století postupně vydělovalo z Opavska, takže součástí slezského prostoru v pravém slova smyslu nebylo – k tomu dospělo teprve v 16. století pod vládou Hohenzollernů. Každopádně, když uherský a titulárně i český král v roce 1490 zemřel, ujala se Krnova Janova sestra, kněžna Barbora. A to s odvoláním na údajný Matyášův příslib, že po jeho smrti budou mít průchod její dědičné nároky. Potíž ovšem je, že písemná podoba takového příslibu se nezachovala a že Opavsko (a stejně tak Krnovsko) bylo lénem České koruny, uděleným

pouze mužské linii přemyslovské dynastie. Ostatně i Vladislav Jagellonský vnímal Krnovsko jako uprázdněné léno a udělil je svému kancléři Janovi ze Šelmberka. To ovšem již v době, kdy mezi Janem a Barborou byl domluven sňatek jejich dětí. Tím pádem se celá záležitost nakonec vyřešila tak říkajíc v rámci rodiny a právní stránka Barbořiny držby nebyla podrobena ani důkladnému prozkoumání, tím méně pak rozhodujícímu zhodnocení dobovými autoritami.

O tom, že bez patřičného povolení lenního pána neměla ženská sukcese naději na úspěch, se přesvědčil především hlohovský vévoda Jan II. Zaháňský, když se při sňatku svých dcer se syny minstrberského knížete Jindřicha pokusil zajistit jim v Hlohovsku nástupnictví a vyzval tamní stavy, aby jim holdovaly. Dočkal se totiž odmítnutí a následně i vojenského zásahu krále Matyáše, který mu Hlohovsko natrvalo odebral.

Jinou možnost, jak přenést držbu rodového knížectví na pozůstalé příslušnice vymírajícího rodu, představovala cesta posloupnosti testamentární. I zde ale platilo, že takový odkaz nutně vyžadoval souhlas lenního pána, jak je to ostatně patrné již ze shora zmíněné výsady (následně ovšem nevyužité) pro Leška Ratibořského. Reálně se pak platnost takového odkazu řešila po smrti posledního mužského potomka krále Jiřího z Poděbrad, knížete Karla Bedřicha († 1647). Ten odkázal Olešnické knížectví své jediné dceři Alžbětě Marii, platnost tohoto ustanovení však byla ve Vídni zpochybněna a Olešnicko bylo prohlášeno za odumřelé mužské léno. Alžběta Marie a její choť Silvius Nimrod Württemberský sice argumentovali tím, že císař Karlovi Bedřichovi a jeho staršímu bratru Jindřichovi Václavovi právo svobodného nakládání s jeho statky udělil (a to výslovně z titulu českého krále a vrchního slezského vévody, čili nebylo sporu o tom, že se tato výsada vztahovala především na samotné Olešnicko, nejen na alodní statky v Moravském markrabství), nakonec ale projevíli přiměřenou ústupnost a přijali vídeňský koncept odumřelého mužského léna – na oplátku Olešnicko fakticky uhájili, ba získali ho dokonce jako léno pro své mužské i ženské potomky. Šlo ovšem o tak říkajíc „nové“ udělení, za které museli jako protihodnotu odevzdat jak jevišovické panství, tak vysokou finanční částku.

Velmi atypická byla hlohovská kauza ve druhé polovině sedmdesátých let 15. století. Zde totiž neměla knížectví převzít pokrevní příbuzná posledního zdejšího Piastovce, Jindřicha XI., ale jeho mladičká choť Barbora Braniborská. A ačkoliv se to tak v literatuře běžně prezentuje, nešlo o dědictví, ale o věnnou zástavu. Zajímavé je, že i tak se Barbora ocitla v hledáčku rádců mladého českého krále Vladislava Jagellonského a došlo k dojednání jejich sňatku, ba dokonce i obřadu *per procuram*. Fakticky ale svou vrchní moc ve Slezsku v té době uplatňoval Matyáš Korvín, který Barbořiny nároky na celé Hlohovsko z pochopitelných důvodů neuznal a namísto toho podpořil Jindřichova bratrance Jana Zaháňského. K čemuž je možno doplnit, že i výrazně nadstandardní obvěnění, jímž bylo fakticky obcházeno odúmrtní právo lenního pána, vyžadovalo ke své platnosti jeho souhlas.¹⁰⁴

Na úplný závěr je tedy možno ve stručnosti konstatovat, že obecně nepředstavovala dědičnost slezských knížectví v ženské linii plošně zavedené řešení, ale naopak, šlo spíše o výjimečnou výsadu, spojenou jen s několika z těchto státoprávních útvarů. Proto se také

¹⁰⁴ Zde je možno upozornit na podobnou situaci z roku 1478, kdy Jan VI. Ratibořský zapsal své manželce Magdaleně Opolské vdovské věno na celém Ratibořském vévodství, což král Matyáš v tomto případě následně schválil. Viz LBS II., s. 397–398, č. 19, 22, 25.

většina knížectví po vymření jednotlivých vládnoucích rodin (zpočátku se jednalo pouze o příslušníky polské královské dynastie Piastovců) postupně dostala pod přímou vládu českých králů, tj. přesunula se z kategorie knížectví lenních do kategorie knížectví tzv. bezprostředních.

Je ale zároveň nutno zdůraznit, že v některých případech došlo následně k opětovnému udělení i těchto odumřelých knížectví, takže rozhodně neplatí přímočará představa, že se počet lenních knížectví průběžně a nezvratně snižoval ve prospěch bezprostředních. Takto se k vládě ve slezském teritoriu dostali potomci českých králů (nejprve opavští Přemyslovci a posléze též Poděbradové) a příslušníci některých knížecích rodů říšských. Již ve druhé polovině 15. století se některá knížectví či jejich části dostaly do rukou českých aristokratů, ti ale postrádali knížecí důstojenství. Teprve v 17. století lze evidovat povýšení z řad české, resp. rakouské šlechty jako plnoprávné knížecí vazaly (Karel z Lichtenštejna získal ještě před Bílou horou Opavsko a po ní i Krnovsko, Albrecht z Valdštejna a posléze Lobkovicové vládli v Zaháňsku, Valdštejn nakrátko též v Hlohovsku, Aueršperkové v Minstrbersku). Poznávání jejich vlády je nepochybně další významnou badatelskou výzvou, která už ale ne zcela koresponduje s tématem tohoto příspěvku.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Lobkovicové i Aueršperkové jsou rody kvetoucí dodnes, navíc obě rodiny prodaly po pruském záboru posléze svá knížectví Hohenzollernům. Valdštejnova intenzivní snaha zajistit nástupnictví v Zaháňsku, Hlohovsku a samozřejmě též Frýdlantsku pro vzdáleného příbuzného Maxmiliána (na úkor dcery Marie Alžběty) přišla vniveč v důsledku jeho prohlášení za zrádce a následné likvidace jeho samotného i jeho državy.